

KULTURHISTORISK INVENTERING OCH BEVARANDEPROGRAM ÄLVSÅKERS KYRKOGRÅRD

ÄLVSÅKERS FÖRSAMLING
TÖLÖ-ÄLVSÅKERS PASTORAT
GÖTEBORGS STIFT

GRANSKNINGSHANDLING

2023-11-13

Administrativa uppgifter

Uppdrag:	23072. Tölö Älvsåker kyrkogårdar
Beställare:	Tölö-Älvsåkers pastorat
Beställarens kontaktperson:	Magnus Stensson, administrativ chef
Konsult:	Restaurera Sverige AB Kirsebergsgatan 40 212 20 Malmö
Uppdragsansvarig:	Henrik Ogstedt, Restaurera Sverige AB Tel. 0728-99 40 25 E-post: henrik@restaurera.se
Medarbetare:	Maja Lofteskog, Restaurera Sverige AB Tel. 0735-11 42 52 E-post: maja@restaurera.se
Kvalitetsgranskare:	Henrik Ogstedt, Restaurera Sverige AB Tel. 0728-99 40 25 E-post: henrik@restaurera.se

*Omslagsfoto: Vy från nyare delarna av kyrkogården i riktning mot kyrkan och de äldre delarna av kyrkogården.
Där inte annat anges har Restaurera Sverige AB tagit fotografierna i denna handling.*

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Bakgrund och syfte	5
1.2	Material och metod	5
1.3	Uppföljning och framtida åtgärder	5
1.4	Lagskydd och antikvariska förutsättningar	6
1.5	Fastighetens läge	6
2	Kulturhistorisk inventering och bevarandeprogram – metodbeskrivning	7
2.1	Kulturhistorisk inventering av kyrkogården	7
2.2	Kvartersinventering	7
2.3	Selektiv gravvårdsinventering	7
2.4	Vegetation	7
2.5	Kulturhistorisk värdering	7
2.6	Disposition av bevarandeprogram	8
3	Historik	9
3.1	Älvsåkers socken – en historisk översikt	9
3.2	Älvsåkers kyrka – en historisk översikt	13
3.3	Älvsåkers kyrkogård – en historisk översikt	18
4	Beskrivning av kyrkomiljöns omgivning	30
5	Beskrivning av Älvsåkers kyrka och klockstapel	30
6	Beskrivning av Älvsåkers kyrkogård	32
6.1	Kyrkogårdens entréer och omgärdningar	33
6.1.1	Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal	33
6.1.2	Nya kyrkogården (1950-tal)	35
6.2	Kvartersindelning och gravvårdar	37
6.2.1	Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal	37
6.2.2	Nya kyrkogården (1950-tal)	45
6.2.3	Utvidgning 2021	49
6.3	Planform och gångvägar	50
6.3.1	Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal	50
6.3.2	Nya kyrkogården	51
6.4	Vegetation	53
6.4.1	Träd	53
6.4.2	Häckar, buskar m.m.	56
6.4.3	Blomsterplanteringar, gräs och övrigt	56
6.5	Belysning, bänkar, redskap, bevattningskar m.m.	58
6.6	Byggnader i anslutning till kyrkogården	61

7	Kulturhistorisk karaktärisering och värdering	62
7.1	Kyrkogården som helhet.....	62
7.2	Gravanordningar och kvarter	63
8	Bevarandeprogram	64
8.1	Generella riktlinjer för kyrkogården som helhet	64
8.2	Generella riktlinjer för kvarter och gravvårdar	65
8.3	Kategorisering av gravvårdar	66
8.4	Särskilda riktlinjer för respektive kvarter och deras gravvårdar	66
9	Källor	69
9.1	Tryckta källor.....	69
9.2	Otryckta källor och arkiv	69
9.3	Muntliga källor	70

1 Inledning

Svenska kyrkan Tölö-Älvsåker har beslutat att låta göra kulturhistoriska kyrkogårdsinventeringar av kyrkogårdarna i Tölö respektive Älvsåker. Denna rapport innehållande kulturhistorisk dokumentation och bevarandeprogram gäller Älvsåkers kyrkogård.

Inventeringen utfördes i juni 2023 och rapporten sammanställdes under augusti-oktober. Arbetet har utförts av bebyggelseantikvarie Henrik Ogstedt och byggnadsantikvarie Maja Lofteskog. Särskilt tack till Älvsåkers hembygdsgille som ställt upp med lokalhistorisk kunskap. Rapporten finns tillgänglig i Tölö-Älvsåkers församlingsarkiv.

1.1 Bakgrund och syfte

Syftet med den kulturhistoriska dokumentationen och bevarandeprogrammet är att genom beskrivningar och fotografier dokumentera kyrkogården samt redogöra för dess historiska utveckling. Dessa uppgifter ligger sedan till grund för en kulturhistorisk bedömning och precisering av kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Rapporten syftar således till att ge en översiktlig bild av kyrkogårdens historiska utveckling, nuvarande gestaltning och kulturhistoriska karaktär.

Rapporten är framtagen som underlag för församlingens förvaltning av kyrkogården och de kulturhistoriska värden den innehar. Rapporten föregriper inte Länsstyrelsens beslut angående kyrkogården och gravvårdar utan är ett underlag för ansökan och diskussion.

1.2 Material och metod

Den metod som använts under inventeringen baseras på Riksantikvarieämbetets riktlinjer som sammanställts i *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser* (1985, 1990) och *Centrala gravvårdsstyrelsens föreskrifter för kyrkogårdsinventeringar* (1998).

Undersökningen har avgränsats till att behandla områdena innanför kyrkogårdens omgärdning. Kyrkogården och dess närmsta omgivning beskrivs översiktligt i avsnittet *Beskrivning*. Den tidsmässiga avgränsningen bakåt i tiden är satt till så långt som det finns tillgängligt arkivmaterial.

Arkiv- och litteraturstudier har genomförts för att ta fram historiska uppgifter. Ekonomiska och topografiska kartor samt äldre planer över kyrkogård samt gravkartor har studerats. Även handlingar rörande kyrkogården såsom till exempel visitationsprotokoll vid biskopsbesök, sockenstämmoprotokoll och handlingar rörande ändringar av kyrka och kyrkogård, förordningar över gravars utformning samt fotografier har studerats. På 1870-talet ska tyvärr mycket arkivmaterial om kyrkan ha förstörts i en brand i Björkeris prästgård, där det då förvarades.

All fotografering i samband med inventeringen har skett digitalt.

Se vidare under kapitel 2. *Kulturhistorisk inventering – metodbeskrivning*.

1.3 Uppföljning och framtida åtgärder

Det är av stor betydelse ur bevarandesynpunkt att bevarandeprogrammet efterlevs. Kyrkogårdsförvaltaren har genom bevarandeprogrammet fått de kulturhistoriska värdena preciserade.

Framtida ändringar och åtgärder på kyrkogården bör noteras och dokumenteras av förvaltaren. Detta gäller vid åtgärder som har en större inverkan på kyrkogårdens gestaltning eller enskilda objekt av kulturhistoriskt värde, till exempel vid borttagning av en gravvård eller restaurering av en gravsten. Även markarbeten bör noteras och i vissa fall dokumenteras, till exempel vid lagning av murar, uppförandet av nya byggnader på kyrkogården eller vid väsentliga ändringar av vegetation. Fotodokumentation bör utföras vilken tillsammans med relevanta

anteckningar ska finnas tillgängliga i församlingens arkiv. Vid väsentliga ändringar av kvarter eller gravvårdar som ingått i den selektiva inventeringen bör noteringar göras.

1.4 Lagskydd och antikvariska förutsättningar

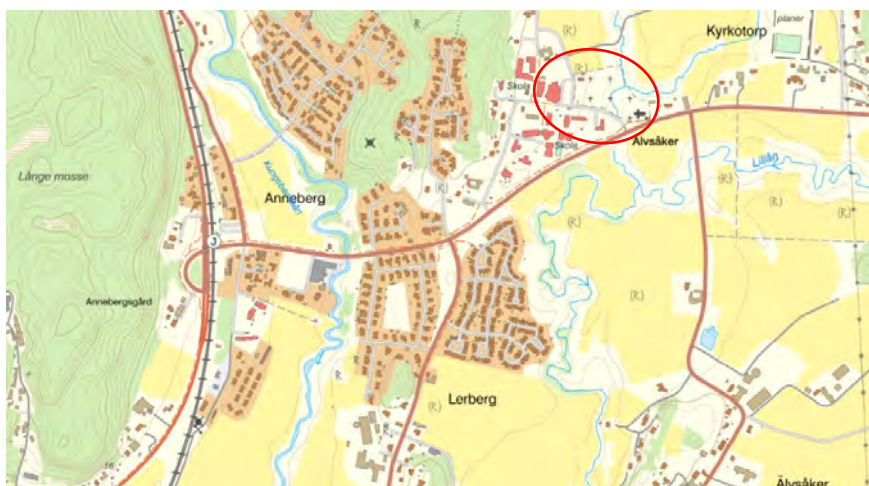
Älvsåkers kyrkogård har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och skyddas genom 4 kap. Kulturmiljölagen (Kyrkliga kulturminnen). Alla åtgärder som inte är normalt löpande underhåll är tillståndspliktiga. Länsstyrelsen i Halland är tillstånds- och tillsynsmyndighet.

1.5 Fastighetens läge

Kyrkan och kyrkogården är belägen strax öster om tätorten Anneberg.

Kyrkogården består de facto av två fastigheter:

- Kungsbacka Älvsåker-Kyrkotorp 3:15 (kyrkobyggnaden och den äldsta kyrkogården)
- Kungsbacka Älvsåker-Kyrkotorp 3:7 (nyare delar av kyrkogården och nybyggd vaktmästarexpedition)

Älvsåkers kyrka med kyrkogård ligger norr om Kungsbacka strax öster om Anneberg. Källa: ©Lantmäteriet.

Kyrkogården består av två olika fastigheter; Kungsbacka Älvsåker-Kyrkotorp 3:15 som omfattar kyrkan och den äldsta delen av kyrkogården respektive Kungsbacka Älvsåker-Kyrkotorp 3:7 som omfattar senare kyrkogårdsutvidgningar och parkeringen i öster. Källa: ©Lantmäteriet.

2 Kulturhistorisk inventering och bevarandeprogram – metodbeskrivning

2.1 Kulturhistorisk inventering av kyrkogården

Inventering av *kyrkogården som helhet* inleds i fält med en översiktlig iakttagelse av kyrkogården och dess närmaste omgivningar. Kyrkogårdens omgivning, omgärdning, struktur och former inventeras och jämförs med arkivkällor. Under inventeringen studeras kyrkogården som helhet, dess läge i landskapet, omgärdning, ingångar, vegetation, planform, gångsystem och byggnader. En beskrivning och kulturhistorisk karakterisering görs av kyrkogården. Dokumentation under fältarbetet görs genom fotografering och nedteckning av uppgifter.

2.2 Kvartersinventering

Vid *kvartersinventering* registreras uppgifter om kyrkogårdens kvarter och dess gravvårdar. Under inventeringen behandlas omgivning, läge, omgärdning, ingångar, vegetation, planform, gångsystem, nutida utseende och gravvårdstyper samt byggnader och eventuella fornlämningar. Syftet är att beskriva kyrkogårdens kvarter var för sig och ge en heltäckande bild av kyrkogårdens olika delar. En kulturhistorisk bedömning av respektive kvarter utförs vilken sedan ligger till grund för bevarandeprogrammet.

Varje kvarter redovisas översiktligt i rapporten. Dokumentation under fältarbetet görs genom fotografering och nedteckning av uppgifter.

2.3 Selektiv gravvårdsinventering

Kvartersinventeringen kompletteras av en *selektiv gravinventering*, där gamla, unika, tidstypiska eller representativa gravar väljs ut för grundligare dokumentation. Syftet är att visa och förtydliga bevarandevärda gravvårdar inför framtida ändringar på kyrkogården.

Urvalet i den selektiva gravinventeringen baseras på följande kriterier:

- gravvårdar med tidstypisk utformning/representativt snitt
- alla gravvårdar tillverkade före 1850
- gravvårdar med speciell konstnärlig/arkitektonisk utformning
- gravplatser av person- eller lokalhistoriskt intresse
- alla gravvårdar av gjutjärn och i trä
- alla gravvårdar med järndetaljer

Registreringen utförs genom notering om beskrivning samt fotografier. Det finns ett antal kulturhistoriskt intressanta gravvårdar på kyrkogården som inte har någon numrering på förvaltningens egna gravkartor. Dessa har vid i rapporten benämnts med beskrivning av placering.

Den selektiva gravvårdsinventering presenteras i en bilaga till denna rapport.

2.4 Vegetation

Kyrkogårdens vegetation har endast berörts översiktligt i inventeringen. I huvudsak har de träd- och buskarter som utgör ett dominerande inslag på kyrkogårdens noterats. Beträffande varje enskild gravplats har olika typer av planteringar nämnts i de fall där de bedöms ha ett större värde för gravvården och gravplatsens gestaltning eller då de har varit av äldre slag.

2.5 Kulturhistorisk värdering

Målet med inventeringen är att utforma ett bevarandeprogram som visar vad som bör bevaras och hur man ska vårda och bevara de kulturhistoriska värdena på kyrkogården.

Under inventeringen görs en bedömning av vad som är kulturhistoriskt värdefullt på kyrkogården. Vid upprättande av bevarandeprogram bör man understryka de kulturhistoriska värdena som kyrkogården innehåller. Utifrån en samlad karaktärisering av kyrkogården och en samlad historisk bild över trakten och kyrkogården görs en kulturhistorisk värdering.

De värden som skall bevaras är tydliga, avläsbara spår som förmedlar information och upplevelse till betraktaren. Ur bevarandenaspekt är det av stor vikt att bevara kyrkogårdens karaktär och dess innebörd till kommande generationer. Man bör även ha i åtanke att kyrkogården är en levande miljö som brukas och utvecklas och har därav ett s.k. kulturvärde kopplat till kontinuitet.

2.6 Disposition av bevarandeprogram

Bevarandeprogrammet för Älvsåkers kyrkogård är uppdelat i olika avsnitt. Under rubriken *Riktlinjer för kyrkogården som helhet* nämns de delar av kyrkogården som bedöms som väsentliga att bevara ur kulturhistorisk synpunkt. Samt vad man i förvaltningen och vid eventuella ändringar på kyrkogården bör ta hänsyn till.

Under rubriken *Riktlinjer för de enskilda kvarteren och dess gravvårdar* utformas generella rekommendationer för samtliga kvarter och gravvårdar. Samt vad man vid ändringar såsom tillskott av nya gravvårdar bör ta hänsyn till. Särskilda riktlinjer för de specifika kvarteren på kyrkogården har utarbetats och beskrivs även de i bevarandeprogrammet.

Gravvårdarna i den selektiva gravvårdsinventeringen delas in i kategorierna 1, 2 och 3. Dessa gravvårdar beskrivs i tabellform med bild, placering, inskription, beskrivning, urvalskriterier och värdering.

Kategori 1 - Gravvårdar med ett högt kulturhistoriskt värde är de gravvårdar som har ett högre kulturhistoriskt värde som uppfyller kriterierna för att bli upptagna som kyrkliga inventarier enligt 4 kap. 6 § Kulturmiljölagen. Dessa gravvårdar får inte förvanskas eller flyttas från platsen där de sedan gammalt hör hemma. Samråd bör ske med antikvarisk myndighet vid eventuella ändringar eller vid underhållsåtgärder. De gravanordningar som inte redan finns upptagna som kyrkliga inventarier på inventarielistan bör tas upp på denna.

Kategori 2 - Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är de gravvårdar som antingen har ett stort miljöskapande värde, är representativa för sin tidsperiod, konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla, utförda i en särskild teknik eller material, försedda med bevarandevärda detaljer eller har ett person- eller lokalhistoriskt värde. Dessa gravvårdar får inte avlägsnas från befintlig plats eller väsentligt ändras.

Kategori 3 - Representativa eller miljöskapande gravvårdar är överlag representativa för sin tidsperiod och har ett miljöskapande värde eller har ett konstnärligt värde. I kategorin finns även gravvårdar från 1900-talets andra hälft fram till idag representerade. Kategori 3 bör om möjligt inte avlägsnas från befintlig plats och bör inte väsentligt ändras vad gäller utformning, dekor och omgärdning. Gravvården kan återupplåtas. Ny inskription bör utföras på ett tidstypiskt sätt vad gäller bearbetning.

Under ovan nämnda rubriker kan det förekomma att gravvårdar som är borttagna från sin ursprungliga plats omnämns. I dessa fall bör gravvården om möjligt återplaceras på kyrkogården. Riktlinjer för detta anges under respektive gravvård och under rubriken *Riktlinjer för kyrkogården som helhet*.

3 Historik

I denna historiska översikt återges Älvsåkers kyrkogårds historia. Mindre förändringar är inte på något sätt obetydliga men ofta svåra att härleda i skriftliga källor, varför översikten främst behandlar de större förändringarna som gjorts. För att skapa en förståelse för de lokala förhållandena på platsen inleds med en kort redovisning av socknens historia. Även kyrkobyggnaden omnämns och dess historia berättas i korta drag för att skapa en helhetsbild över kyrkogårdens ursprung.

3.1 Älvsåkers socken – en historisk översikt

Inom Älvsåkers socken finns ett flertal stenålderslämningar såsom ca 30 boplatser och en hällkista. Dessutom finns flera gravrösen från bronsåldern och flera gravfält, stensättningar och domarringar från järnåldern.

Socknen benämns för första gång i skriftliga källor såsom *Elzhager sogen* år 1461. Sent 1600-tal ska *Ellsåker* ha använts. Namnet kan härledas till mansnamnet Elef eller Elof med slutledet åker, dvs "Elofs åker". I gammalt språkbruk och i folkmun har socknen även kallats även kallats *Elsagra* socken eller bara *Elsa* socken. Andra historiska varianter av ortnamnet är *Ellesagger*, *Elisagger* och *Eltsagger*. Benämningen *Elfsåker* förekommer från 1825 och användes fram till år 1901 då den nuvarande stavningen *Älvsåker* började tillämpas.

Detalj av handritad karta över Halland, ritad år 1710. Älvsåker, "Elsager", inom blå markering. Källa: Krigsarkivet, Sveriges topografiska kartor.

Fram till mitten av 1800-talet var Älvsåkersbygdens byar organiserade på samma sätt som under medeltiden, i bysamhällen där man genom byalag bestämde hur jorden skulle brukas. Socknen, tydligt präglad av Lillåns dalgång omgiven av bergig skogsbygd, har medeltida ursprung och utgör gammal jord- och skogsbruksbygd. Historiskt har det funnits fyra större byar; Alafors, Lerberg, Älvsåkers by i väster och Hjälmared en bit österut.

För att effektivisera traktens jordbruk genomfördes år 1767-68 storskifte på Älvsåkers och Lerbergs byars inägor. I Lerbergs by delades en del utmark år 1792. Laga skifte av Älvsåkers by genomfördes år 1836. Bebyggelsen invid kyrkan benämndes Kyrkotorp och genomgick laga skifte år 1837. Laga skifte av Lerberg genomfördes år 1841. Laga skifte och bättre arbetsredskap bidrog till rationaliseringen av jordbruket. Innan skiftena bestod bebyggelsen till största del av kringbyggda gårdar av så kallad sydsvensk gårdstyp.

Detalj av storskifteskarta från 1769. Här framgår Älvsåkers kyrkas placering (grön markering) i förhållande till Älvsåkers by (blå markering) samt Kyrkotorp (gul markering). Väster om kyrkan finns byn Lerberg (orange markering). Källa: Lantmäteriets historiska kartor, ©Lantmäteriet

I slutet av 1880-talet drogs Göteborgs-Hallands Järnväg i nord-sydlig riktning längs med den höga bergsryggen via Alafors, Lerberg och Skårby. Väster om Lerberg förlades en station som fick namnet Annebergs station. Namnet kom från Annebergs gård vars mark uppläts för järnvägs- och stationsbygget. Gården tillhörde Tölö socken. Ett stationssamhälle kom att växa fram på platsen vilket även bidrog till att Älvsåkersbygdens centrum försköts något västerut.

På generalstabskartan från år 1871 framgår flera av traktens bynamn. Källa: Lantmäteriets historiska kartor, ©Lantmäteriet

Uppdaterad generalstabskarta från år 1897 med järnvägen och Annebergs station inritat. Källa: Lantmäteriets historiska kartor, ©Lantmäteriet

Vy från Annebergs gård österut, mot Älvsåkers kyrka. Ca 1930. Källa: Älvsåkers hembygdsförening.

Utöver jord- och skogsbruk har man i trakten även försörjt sig genom andra näringar som komplement. Några exempel på det är möbelsnickeri och liesmide. I Älvsåker, precis som i grannsocknen Lindome, var det en tradition lång innan järnvägen anlades att bönderna hade möbeltillverkning som bisyssla. Arbetet bedrevs framför allt under vintermånaderna. Då jordbruket var magert gav möbeltillverkningen välkomna extrainkomster. En större magasinsbyggnad invid järnvägsstationen bidrog till att större partier kunde fraktas vidare med tåg.

På 1940-talet hade stationssamhället Anneberg utvecklats så att där fanns flera magasinsbyggnader, affärer och några mindre industrier. En lantmannaförening hade bildats. Där fanns även ett mejeri och ett postkontor.

Efter bilismens genombrott på 1950-talet började ett flertal områden i Anneberg-Älvsåker bebyggas med fritidshus, i synnerhet på de obrukbara bergssluttningarna. Tomterna styckades av från närliggande gårdar.

Jordbruket skulle vid denna tid komma att utvecklas ytterligare. Förr hade det funnits mjölkkor på de flesta gårdarna i Älvsåker. Bönderna nödgades investera i nya maskiner för att hänga med i utvecklingen. Flera avvecklade jordbruksgårdar såldes och omvandlades till hästgårdar. Som kuriosas sägs det idag att Kungsbacka kommun har flest hästar i landet och att Älvsåker är kommunens hästtätaste område.

Sedan 1960-talet har befolkningen i området Anneberg-Älvsåker ökat, villakvarter har tillkommit och tidigare fritidshusbebyggelse omvandlats till permanentbostäder. Då det var kostsamt att bygga hus i oländig terräng på bergsknallarna började man så småningom även ta den flacka åkermarken i anspråk för villabebyggelse. Befolkningsökningen har sedermera lett till en omfattande utbyggnad av kommunal verksamhet, med exempelvis flera skolor, flera placerade bara några stenkast väster om kyrkan.

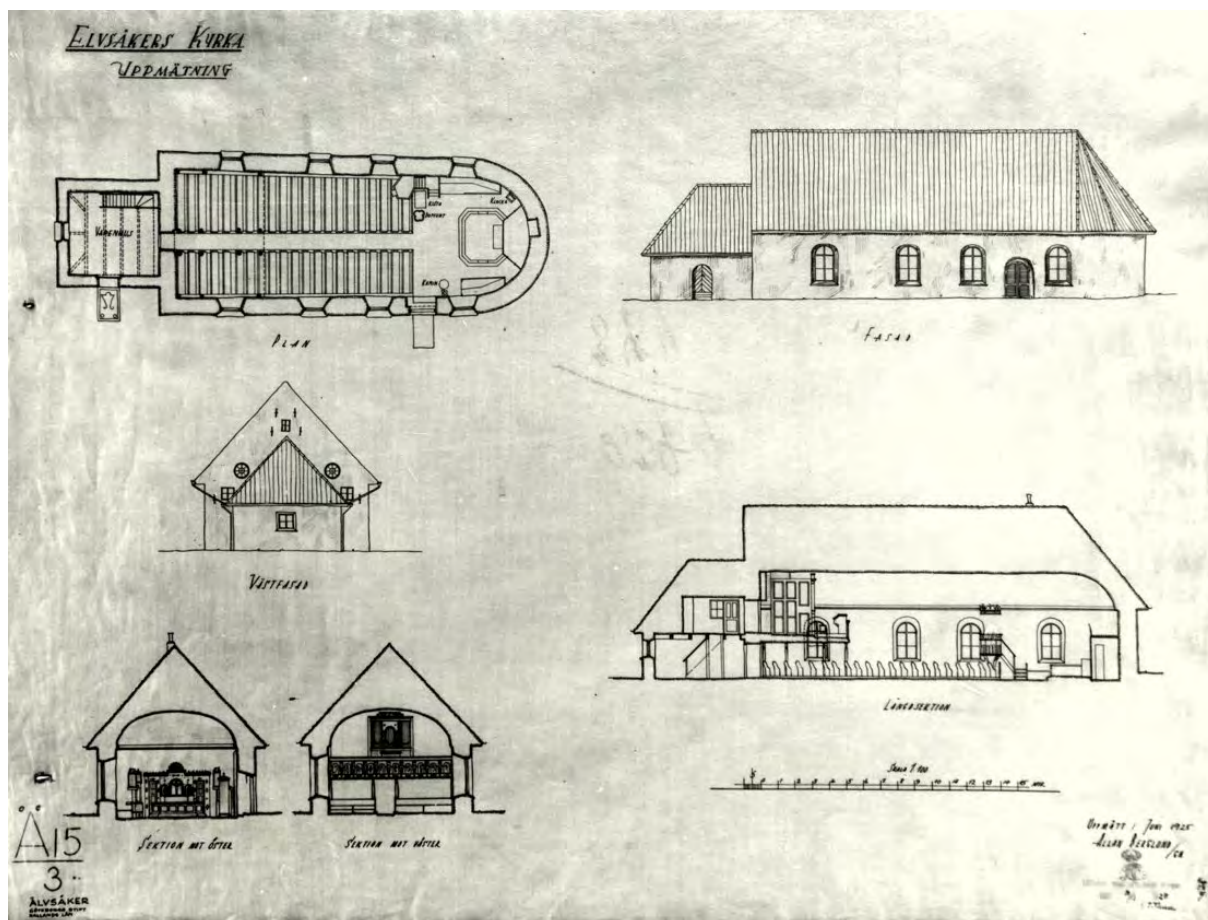
Församlingen var länge en annexförsamling i Tölö pastorat. Fram till och med år 1967 omfattade pastoratet Tölö, Lindome och Älvsåker. Sedan år 1968 är det endast Tölö och Älvsåker som omfattas. Ett nytt församlingshem uppfördes ca 1974-75, placerat en bit väst-sydväst om kyrkan och kyrkogården. Byggnaden ritades av Stig Hanson Arkitektkontor AB i Göteborg. Pastoratet bildade år 1989 ekonomisk samfällighet.

Avspeglingar av socknens historia på kyrkogården

Genom att studera gravvårdar med inskription kan man avläsa delar av bygdens historia. Gravvårdar berättar i olika utsträckning om invånarna som levt och verkat i bygden. Med hjälp av titlar och gårdsnamn kan man avläsa vilka släkter, enskilda personer som varit verksamma i bygden. Se mer under avsnitt 7.2.

3.2 Älvsåkers kyrka – en historisk översikt

Älvsåkers kyrka uppfördes under medeltiden, olika skriftliga källor hävdar att den är byggd före 1250 och möjligtvis redan på 1100-talet. Den reparerades och byggdes om år 1729 och förlängdes i öster år 1753. Vapenhuset är uppfört senare. Klockstapeln, placerad sydost om kyrkan, uppfördes 1768.

Uppmåtningsritning av kyrkan, utförd 1925. Källa: ATA/Riksantikvarieämbetet.

Utvändigt lär kyrkobyggnaden inte ha genomgått några alltför stora förändringar. Interiört har den däremot genomgått ett flertal restaureringar och förändringar varav några av det senaste århundradets redogörs för nedan.

Vid restaureringen år 1928 togs kyrkans takmålningar från år 1756 fram. Dessa anges ha varit övermålade sedan 1880-talet. Målningarna har motiv ur skapelseberättelsen utförda av Detlef (Ditlof) Ross. Fragment av äldre målningar av okänd konstnär hittades även i västra delen av långhusets tak.

Ljudtaket/baldakinen över predikstolen härrör från 1600-talet, men istället för den tillhörande predikstolen, vilken avyttrades i slutet av 1800-talet, finns här en predikstol från år 1936 ritad av arkitekt Knut Nordenskjöld.

Vid restaureringen år 1963 uppfördes sakristia och förråd under läktaren. Detta år tillkom även befintlig bänkinredning och ett äldre stengolv ersattes med det nuvarande av kalksten.

År 1985 uppfördes ett nytt altare, i vilket en medeltida altarsten murades in. Vid tillfället byttes en altartavla från år 1936, en triptyk på duk av Fritiof Svensson, Göteborg, ut mot ett nytt krucifix av konstnär Eva Spångberg.

Vid en ombyggnation år 1996 utvidgades läktarunderbyggnaderna från år 1963. Vidare försågs korentrén med nya pardörrar, vapenhuset fick ny inredning, golvet på läktaren lades om, ny textilförvaring och ny bänkvärme installerades samtidigt som delar av bänkinredningen målades om.

Åren 2020-21 genomfördes en interiör restaurering då bl a ett par av de främsta bänkarna togs bort, väggar och målningar rengjordes och bänkinredningen målades om. Dessutom fick kyrkorummet ny belysning. En äldre bänkfasad monterades upp i vapenhuset.

Vy från sydost, ca 1910-15. Källa: Älvsåkers hembygdsförening.

Vy från söder, ca sekelskiftet 1900. Källa: Älvsåkers hembygdsförening.

*Vy från nordost. Fotograf:
Sigfrid Gunnäs, 1919.*

*Källa:
Kringla/Riksantikvarieämbetet.*

*Kyrkan och klockstapeln,
odaterat fotografi men
sannolikt 1940-tal.*

*Källa: Älvsåkers
hembygdsförening.*

Vy från sydväst, odaterat men sannolikt 1970-tal. Fotograf: Arne Modén. Källa: Digitalt museum/Hallands konstmuseum.

Vy från sydost, odaterat men sannolikt 1970-tal. Fotograf: Arne Modén. Källa: Digitalt museum/Hallands konstmuseum.

Fotografi från år 1986. Från antikvarisk rapport upprättad i samband med interiöra åtgärder. Rapport och fotograf: Arne Tollbom, DEFYRA Byggnadsvårdskonsult AB. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

3.3 Älvsåkers kyrkogård – en historisk översikt

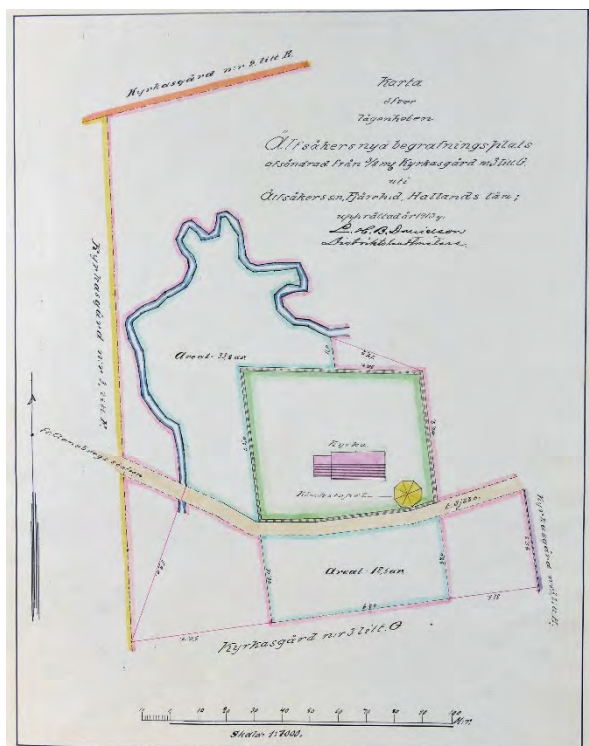
Älvsåkers kyrkogård har sannolikt lika gamla anor som kyrkan och har således nyttjats som församlingens begravningsplats sedan medeltiden. På en laga skifteskarta från år 1837 är kyrkogården inritad med en nära kvadratisk form med kyrkobyggnaden placerad i dess sydöstra del. Klockstapeln från 1768 är dock ej utritad.

Kyrkan och kyrkogården finns utritade på laga skifteskarta från 1837 över Kyrkotorps by. Källa: Lantmäteriets historiska kartor, ©Lantmäteriet

Utvidgning ca 1913-18

År 1913 började en utvidgning planeras genom avsöndring av arealer mellan kyrkogården och bäcken. Även en yta söder om kyrkogården, på andra sidan vägen, planerades att bli en utvidgning. På avsöndringskartan framgår den gamla kyrkogårdens omgivande mur, vilken stämmer någorlunda väl överens med laga skifteskartan ovan.

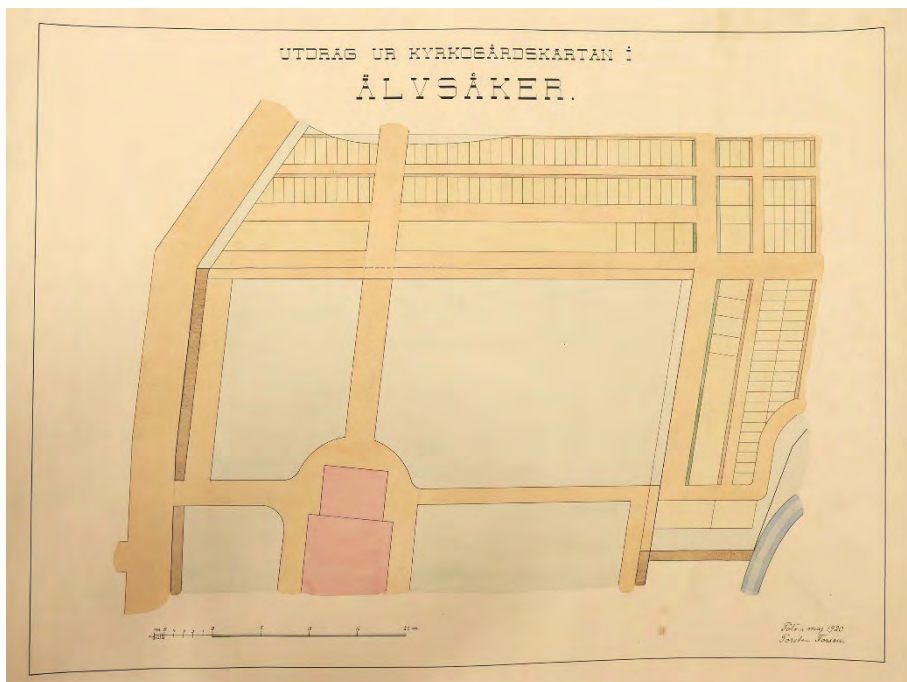
Karta över avsöndring för utvidgning av kyrkogård, 1913.
Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund

Ett förslag med plan för utvidgning togs fram år 1917 av dåvarande länsträdgårdsmästare L. C. Lorentzen. Förslaget omfattar även ytan söder om kyrkan, men denna del av planen kom aldrig att realiseras. Utvidgningen åt väst-nordväst färdigställdes sannolikt år 1918. Den västra och en del av den norra kyrkogårdsmuren skulle "bortföras" i samband med utvidgningen. En trädkrans är inritad längs med den gamla muren, dock utan förklaring. Av Lorentzens ritning framgår på vilket sätt man skulle ordna gravplatser i den relativt branta sluttningen ner mot bäcken; med stödjemurar och gräsbevuxna slänter. Områdena allra närmst bäcken ansågs för sanka för gravändamål.

Förslag till nya begravningsplatsen i Älvsåker, L.C. Lorentzen, 1917. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund

En karta med ett utdrag ur kyrkogårdskartan i Älvsåker togs fram 1920, signerad Torsten Forsén, vilken kan tolkas visa vilka delar av förslaget som hade realiserats vid den tidpunkten. Av ritningen framgår bl a hur de nya gravkvarteren ordnats samt vilka delar av kyrkogårdsmuren som tagits bort. Ritningen stämmer i stort sett överens med Lorentzens förslag från 1917.

Utdrag ur kyrkogårdskartan i Älvsåker, 1920, Torsten Forsén.

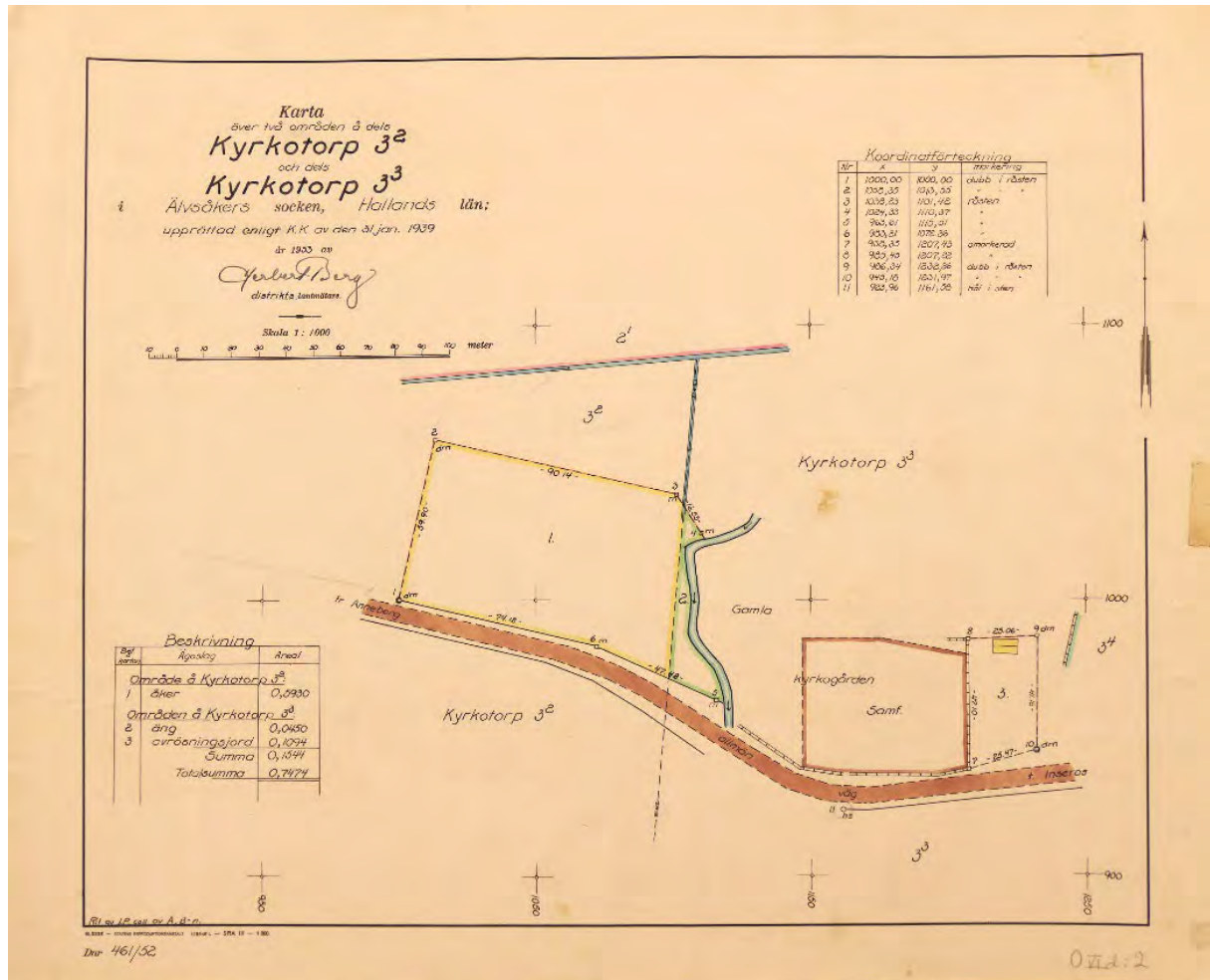
Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv

Vy på lite avstånd från sydväst. Fotograf: Mårten Sjöbeck, okänt årtal, men sannolikt 1920-tal efter att gravplatserna i slänten börjat tas i bruk. Källa: Kringla/Riksantikvarieämbetet.

Arealavmätning inför ytterligare utvidgning

År 1953 upprättades en karta över två områden i nära anslutning till kyrkogården; Ett mindre område precis öster om kyrkan samt ett större område väster om bäcken. Det mindre området i öster blev så småningom parkering/hållplats och det större området i väster kom att användas för en utvidgning av kyrkogården. Byggnaden på den mindre ytan öster om kyrkogården lär vara den byggnad som år 1948 skulle uppföras där för att innehålla likbod, vagnbod, redskapsbod och avträde. Denna revs 2022.

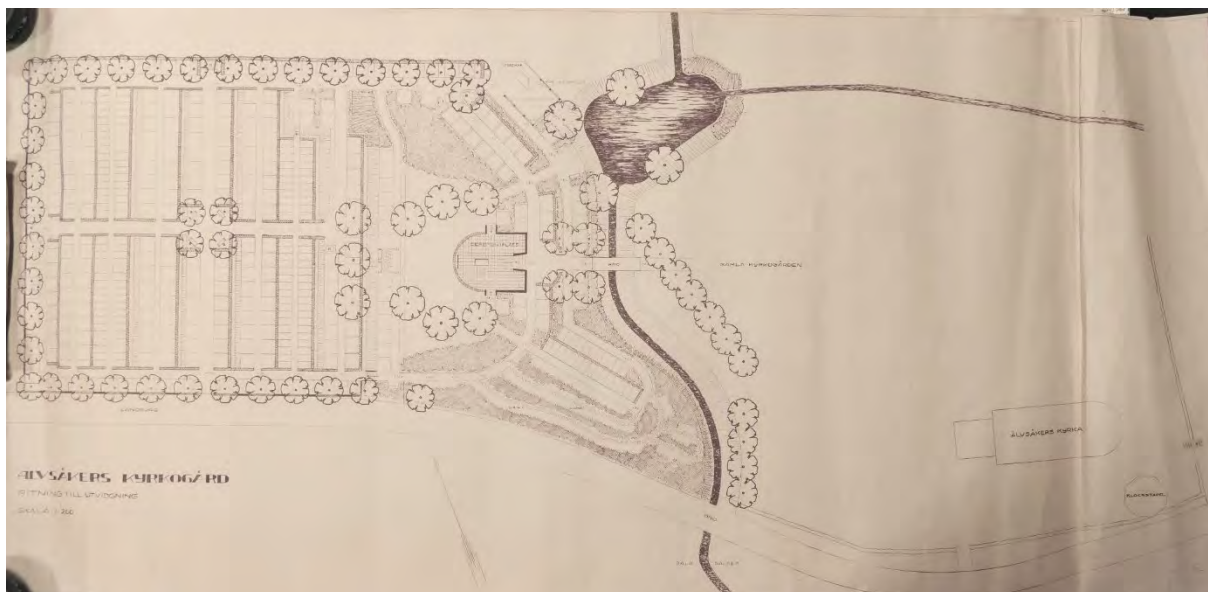

Karta över två områden, upprättad 1953 men baserad på arealavmätningar från 1939. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv

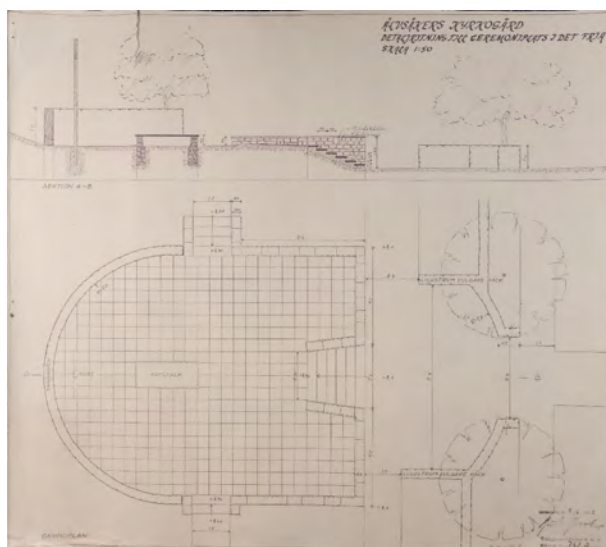
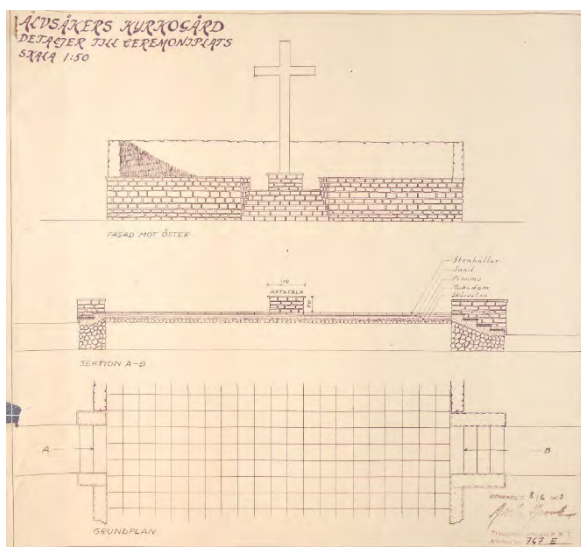
Utvidgning 1950-tal

År 1953 beslutades att församlingen fick rätt att arrendera ett till prästbostället Kyrkotorp nr 3 hörande område för utvidgning av kyrkogården, väster om bäcken. Förslag angående utvidgning av Älvsåkers församlings kyrkogård lades sedan fram åren 1953-1957. Förslag med ritningar togs fram av trädgårdsarkitekt Martin Krook, Göteborg.

Det första förslaget uppvisar gravplatser i raka rader med rygghäckar och huvudstråk i korsplan. I den östra delen av den nya kyrkogården, i sluttningen ner mot bäcken föreslogs en större ceremoniplats delvis omgiven av en tujahäck, med murad katafalk, ett stort kors samt murar avtäckta av Fjäråshällar.

Ett tidigt förslag med en centralt placerad ceremoniplats under bar himmel. 1953. Martin Krook. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv

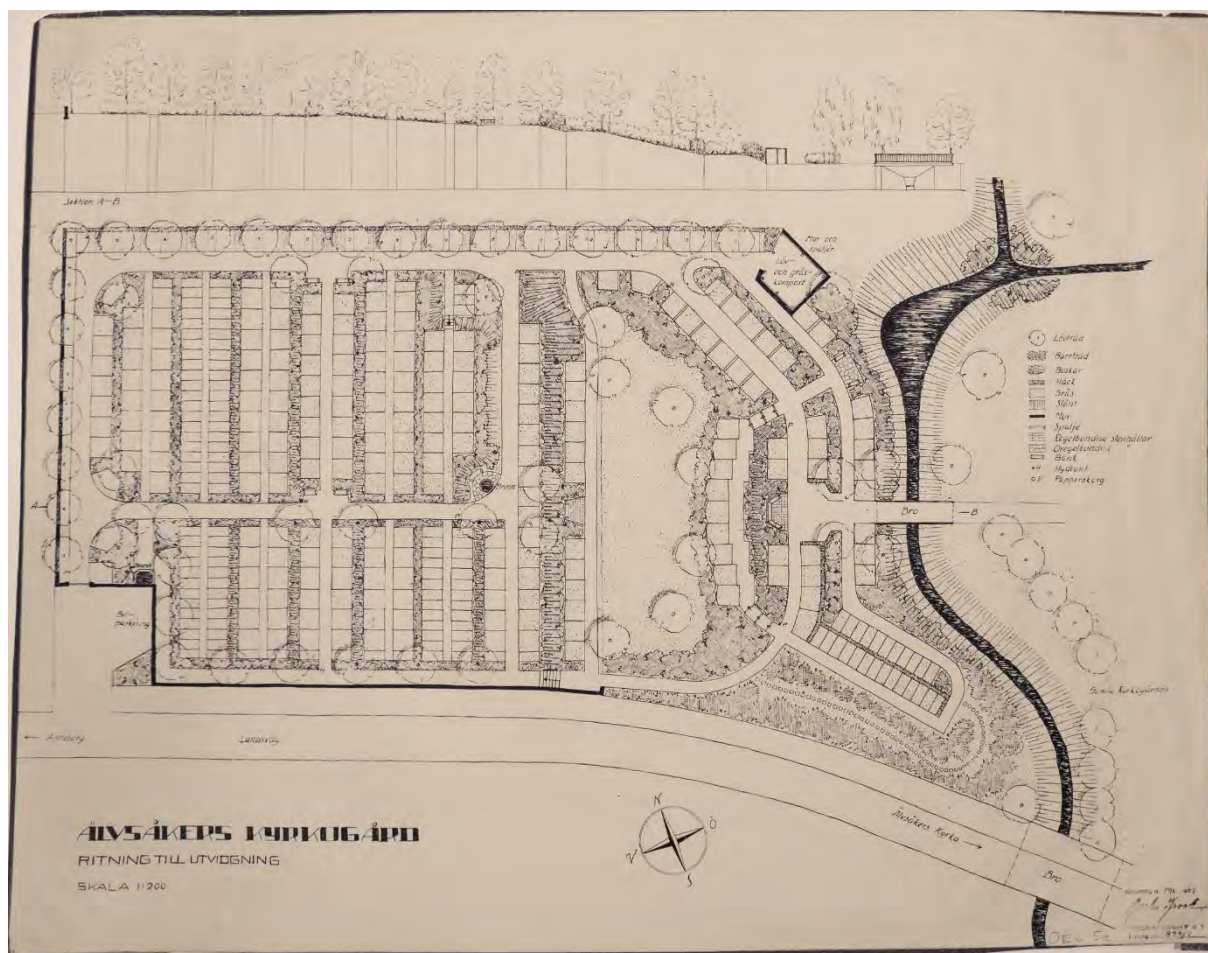

Tidigt förslag till ceremoniplats. 1953. Martin Krook. Ej realiserat. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv

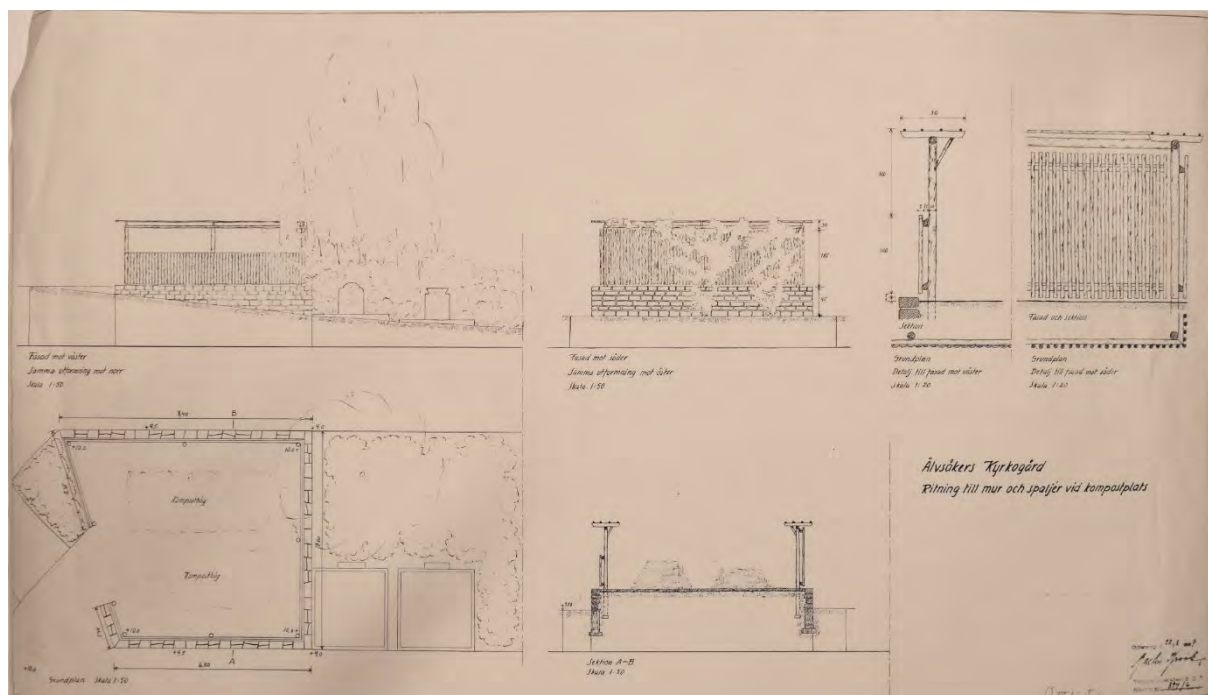
Av brevväxling mellan inblandade instanser att döma behövde det ursprungliga förslaget omarbetas på flera punkter innan det kunde godkännas. Bl a skrev Kungliga byggnadsstyrelsen att ett "ledigare grepp varit önskvärt vid behandlingen av bäcken" och att "den föreslagna ceremoniplatsen synes även främmande i miljön". De ansåg att den i förslaget hårt markerade axeln, även efter viss omarbetning, anslöt sig mindre väl till terrängen.

Förslaget omarbetades därmed flera gånger. Vidare var det diskussioner med vägförvaltningen angående parkeringsplatser med trädplanteringar, då man inte tycktes kunna enas om var de skulle placeras så att de inte utgjorde någon trafikfara vid till- eller avfart. Ritningen nedan från 14/8 1957 torde stämma väl överens med hur utvidgningen de facto genomfördes och gestaltades.

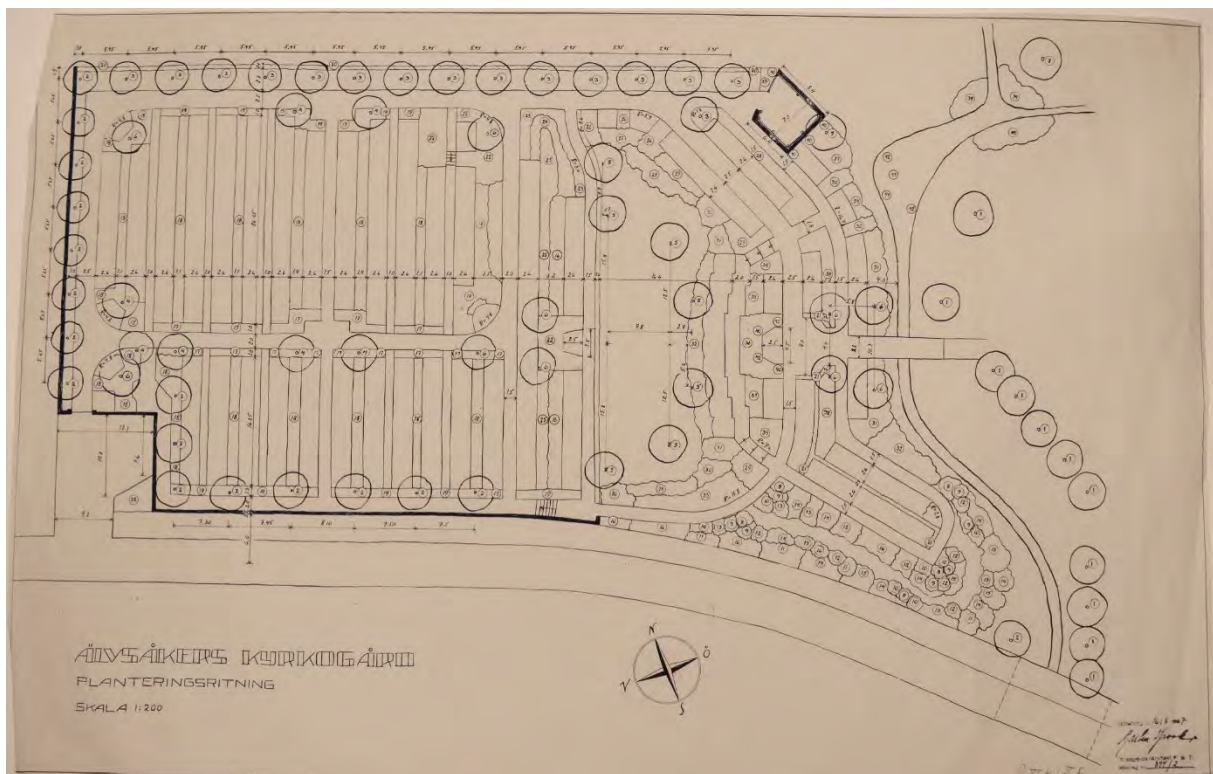
Utöver planritning över hela den nya delen av kyrkogården tog Martin Krook även fram detaljritningar för bro, brunnar, murar, löv- och gräskompost m.m. och därtill även dräneringsplan samt planteringsritning med tillhörande växtförteckning. Ceremoniplatsen utgick slutligen och blev istället ersatt av en spaljeomgiven sittplats.

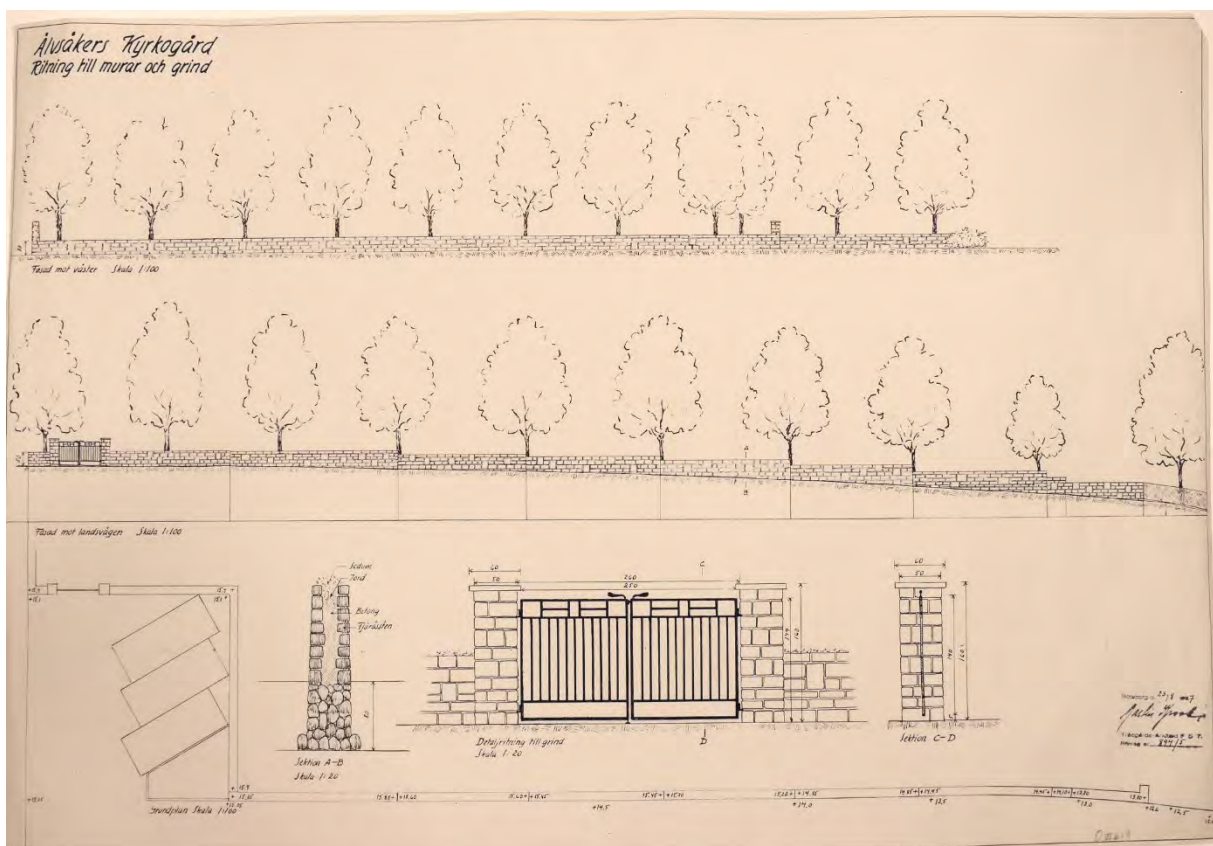
Ritning till utvidgning, 14/8 1957. Martin Krook. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

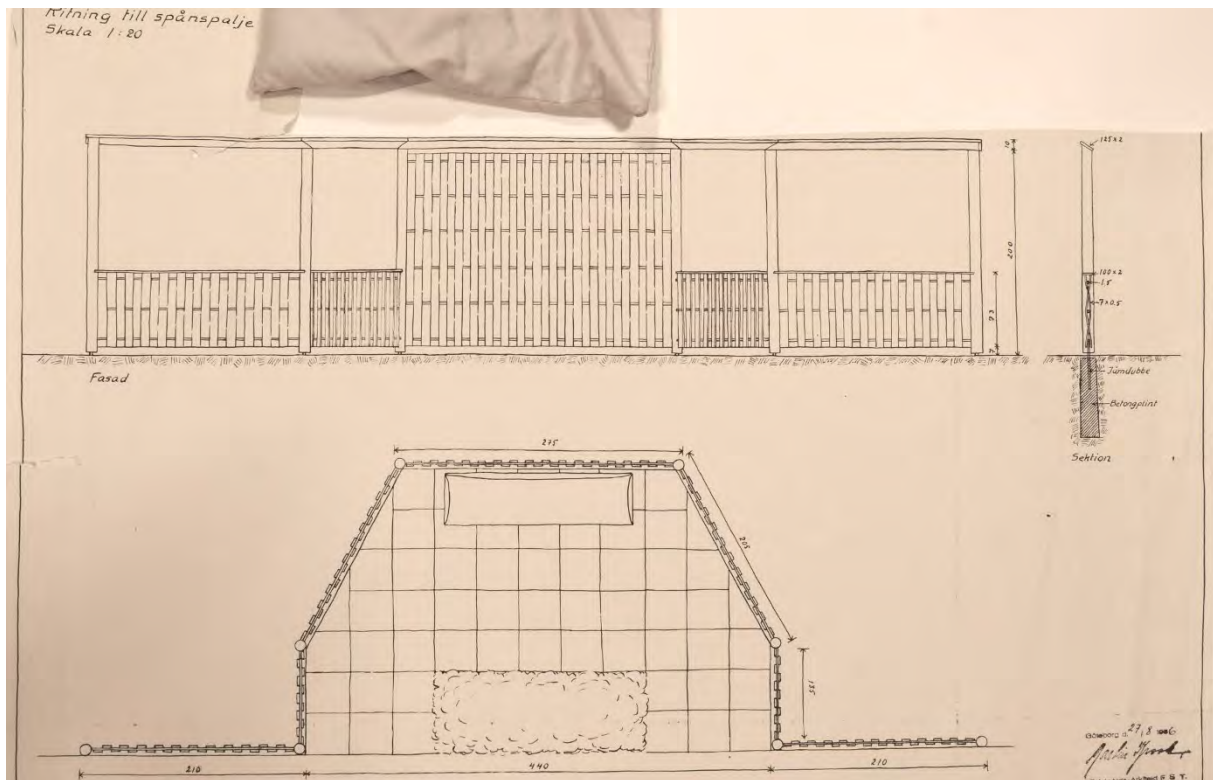
Ritning till mur och spaljär vid kompostplats. Martin Krook, 22/8 1957. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

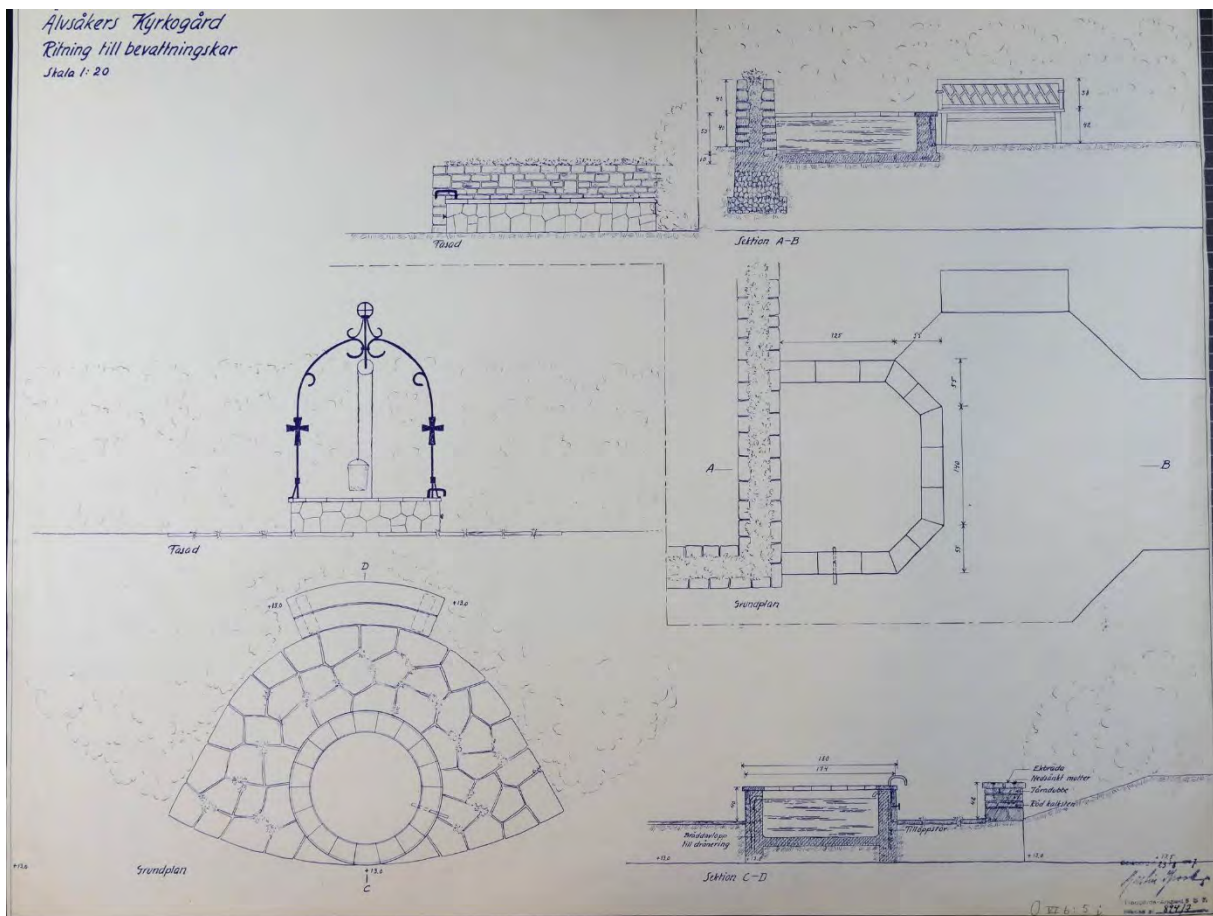
Planteringsritning med numrering kopplad till en växtförteckning. I det sydöstra hörnet, ner mot bäcken, föreslogs olika sorters barrträd planteras. Martin Krook, 16/8 1957. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

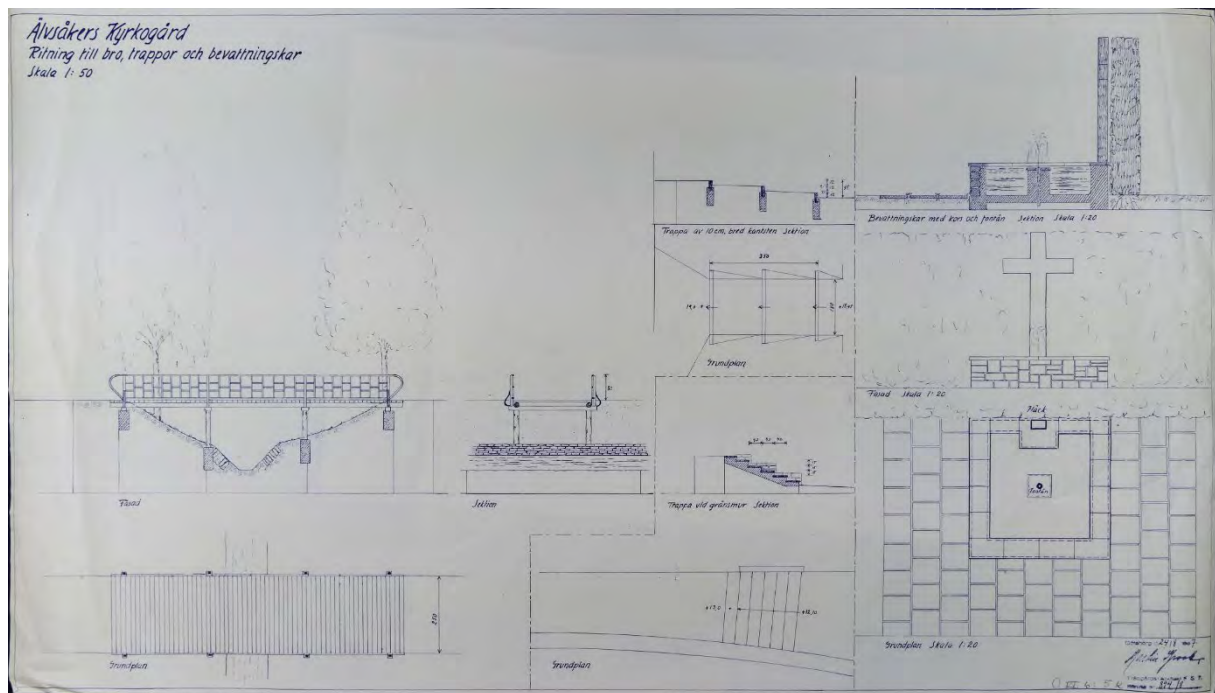
Ritning till murar och grind. Martin Krook, 23/8 1957. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

Ritning till spånspalje. Martin Krook, 27/8 1957. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

Ritning till bevarningskar, 23/8 1957. Martin Krook. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

Ritning till bro, trappor och bevattningskar med kors och fontän. Fontänen med korset realiserades sannolikt aldrig. Martin Krook, 24/8 1957. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

En gravkarta togs fram år 1961 som i de stora dragen stämmer väl överens med planritningen nedan. På kartan som visar alla gravplatser numrerade gjordes också en kvartersindelning med kvarter benämnda A-D.

Gravkarta med alla gravplatser numrerade. Framtagen av stadsingenjör Malte Lindén 1961. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv/Landsarkivet i Lund.

Vy från väster. Fotograf Pål-Nils Nilsson, årtal ej angivet men sannolikt 1980- eller 90-tal. Källa: Kringla/Riksantikvarieämbetet.

Utvidgning 2020-2021

Kyrkogården utvidgades nyligen norrut, då församlingen hade fått slut på kistgravplatser. Denna nya del ligger i en sluttning, är byggd i terrasser och har plats för ett hundratal nya kistgravplatser. En broförbindelse över bäcken gjordes till den äldre delen av kyrkogården. Utvidgningen ritades av landskapsarkitekt Katrine Hermansson, Norconsult AB. I samband med utvidgningen av kyrkogården uppfördes också ekonomibyggnader med vaktmästarexpedition m.m. Den gamla kompostbyggnaden revs. En större ekonomiyta för material och maskiner ordnades. Byggnader och ekonomiyta omgavs av ett högt plank. Byggnader och plank är målade i falurött. Entreprenaden utfördes av Kungsbacka Byggnads AB.

Illustrationsplan över 2020-årets utvidgning åt nordväst. Norconsult, 2019. Källa: Svenska kyrkan Tölö-Älvsåker

Illustrationsritning för den nya ekonomibyggnaden med garage. Norconsult, 2019. Källa: Svenska kyrkan Tölö-Älvsåker

Sammanfattande kronologi

1100-1250	Kyrkobyggnaden uppfördes någon gång före år 1250, möjligtvis redan på 1100-talet.
1753	Kyrkobyggnaden förlängdes åt öster. Vapenhuset tillkom senare.
1768	Klockstapeln uppfördes.
1801	Omläggning av hela kyrkogårdsmuren.
1858	Nya kyrkogårdsgrindar i gjutjärn.
1913	Kyrkogården utvidgades åt nordväst, fram till bäcken.
1957	En större utvidgning gestaltad av trädgårdsarkitekt Martin Krook genomfördes på stora arealer väster om bäcken.
1974-75	Ett nytt församlingshem uppfördes på avstyckad mark, sydväst om kyrkan och kyrkogården.
2009	Flera större träd i trädkransen åt söder avverkades.
2020-21	Kyrkogården utvidgades åt nordväst. Ekonomibyggnad för vaktmästarexpedition m.m. uppfördes liksom en större material/maskingård.
2022/23	Gamla vaktmästeriet revs. Parkeringen öster om kyrkan iordningställdes.

Kyrkogårdens olika utvidgningar kan illustreras enligt bilden ovan. Baskarta: ©Lantmäteriet.

Grönt = den ursprungliga kyrkogården.

Blått = utvidgning 1913-18.

Gult = utvidgning på 1950-talet, inklusive parkeringsyta i öster.

Orange = 2020-talets utvidgning.

4 Beskrivning av kyrkomiljöns omgivning

Älvsåker är en småort som ligger ca 5 km norr om Kungsbacka. Ca 500 m norr om småorten ligger Älvsåkers kyrka. Direkt väster om kyrkan och kyrkogården finns ett område med ett flertal skolor. Bostadsbebyggelsen därefter ingår i tätorten Anneberg. Ca 250 m öster om kyrkan finns småorten Kyrkotorp.

Kyrkan och den äldsta delen av kyrkogården är placerade på en höjd vid sidan av en bäck. Kyrkogården har utvidgats så att bäcken rinner mellan den äldre och den yngre delen. I kyrkogårdens södra del rinner bäcken vidare söderut genom en äldre stenvalvsbro, med ett kallmurat brospann av granit. Bäcken, i handlingar benämnd Dalabäcken, rinner uppifrån Dala och Heden och ansluter strax söder om kyrkan till Lillån vilken i sin tur slingrar sig åt sydväst och sedan ansluter till Kungsbackaån nordväst om Höglanda.

Socknen sträcker sig från Annebergs station i väster och längs med Lillåns dalgång över en mil österut. I socknens östra delar finns ett flertal insjöar varav den största är Stora Djursjön som delas med Lindome socken.

5 Beskrivning av Älvsåkers kyrka och klockstapel

Älvsåkers kyrka i dess ursprungliga delar uppfördes under medeltiden. Arkivhandlingar nämner att kyrkan byggdes om 1729. Den rundade koret tillkom år 1753 genom att långhuset förlängdes åt öster. I väster finns ett vidbyggt vapenhus som möjligtvis är samtida med koret.

Byggnaden står på en grund av natursten, har skalmurar av gråsten samt spritputsade och vitkalkade fasader. I den östra fasaden finns siffror av smide som anger året 1753.

Kyrkobyggnaden har två entréer åt söder, en i anslutning till koret och en i vapenhuset. Dörrarna är modernare beklädnadsdörrar med stående fasad panel och liggande panel i nederkant med dropplista. Dörrarna är täckmålade i röd kulör och har smidda handtag.

Det finns fyra rundbågeformade fönster åt söder och lika många åt norr. I den västra långhusgaveln finns två fyrkantiga fönster, två runda och ett rektangulärt. Vapenhuset har ett fyrkantigt fönster i den västra gaveln. Samtliga fönster är täckmålade i rött. Vapenhuset har även ett takfönster åt norr.

Vapenhuset är lägre än långhuset och koret. Samtliga tak är täckta av rött enkupigt tegel. Långhusets sadeltak avslutas i konisk form med fem sektioner vid koret i öster. I väster har långhuset ett rakt avslut. Vapenhusets sadeltak är valmat åt väster.

Kyrkorummet har interiört ett tunnvalvstak med 1700-talsmålningar. Äldre inredning utgörs av altarring, läktarbarriär, orgelfasad, en äldre bänkskärm samt bänkarna på läktaren. Altare, altarprydnad och bänkinredning är från 1900-talets renoveringar. Bänkarnas nuvarande färgsättning är från restaureringen utförd 2020-21.

Sydost om kyrkan finns en klockstapel i trä, byggd 1768. Den är klädd med vitmålad träpanel och har plåttäckta tak med en låg, spetsig spira. I klockstapeln finns två klockor gjutna år 1768 (lillklockan) respektive 1782 (storklockan). Storklockan är ovanligt nog prydd med en bild på Gustav III och dennes gemål.

Klockstapeln och kyrkan från öster, augusti 2023. I bakgrunden skymtar församlingshemmet och Älvsåkersskolan.

Kyrkan från sydväst, augusti 2023.

6 Beskrivning av Älvsåkers kyrkogård

Dagens kyrkogård upplevs bestå av i huvudsak tre olika delar:

- Öster om bäcken; Den gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal
- Väster om bäcken; Den så kallade nya kyrkogården, utvidgning från 1950-tal
- Norr om bäcken; Den allra senaste utvidgningen, från 2020-tal.

Fokus i beskrivningen ligger på de två förstnämnda, dvs delarna tillkomna före den allra senaste utvidgningen. Den allra senaste utvidgningen beskrivs endast översiktligt.

Fokus i beskrivningen ligger på den gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal (grön och blå markering) samt på den på 1950-talet utvidgade delen (gul markering). Den senaste utvidgningen från 2020-tal (orange markering) beskrivs endast kort

6.1 Kyrkogårdens entréer och omgärdningar

6.1.1 Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal

En äldre, kallmurad naturstensmur omgärdar den gamla kyrkogården i öster och söder. Muren är relativt bred och ganska låg. I muren finns två entréer med svartmålade gjutjärnsgrindar i nygotisk stil, tillkomna på 1850-talet. I protokoll från tiden anges att grindarna skulle målas i svart och försees med pelare av sten samt med lås.

Grindarna är hängda på grindstolpar av granit med pyramidformade krön. Grindbladen hänger i ett övre gångjärn utfört som ett svep runt grindbladets bakre stolpe. De är lagrade i botten genom en öppen kula som löper i ett smidesstål/plåt vilken är monterad skruvad i natursten i marknivå. Möjligen har grinden ursprungligen stått rakt ner i stenens urtag, som efter förslitning behövt kompletteras med stål/plåt.

Vid den östra grinden i direkt anslutning till den norra grindstolpen finns även en gammal kallmurad trappa, klivstätta, precis intill grinden. Grindstolparna är förankrade i stenmuren med hjälp av smidesjärn. Vid den norra stolpen löper järnet över klivstättan.

I kyrkogårdsmurens södra sträckning har delar av äldre gravstenar murats in, bl a en sockelsten.

Väster om södra grinden fortsätter muren ner mot bäcken där den övergår till att bli en del av stenvälsbron.

Gamla delen av kyrkogården har stenmur i öster och söder. En del av stenmuren i söder (grön streckad linje) tillhör utvidgningen från tidigt 1900-tal, övriga delar (grön hel linje) är äldre. Grindar är markerade med grön punkt. Stenvälsbron över bäcken är markerad med blå linje.

Södra kyrkogårdsmuren, nära klockstapeln.

Det förekommer att delar tillhörande äldre gravvårdar har murats in i kyrkogårdsmurar, här exempel på en sockelsten.

Östra grinden åt norr med klivstättan.

Klivstätta med förankrande smidesstag.

Södra grinden.

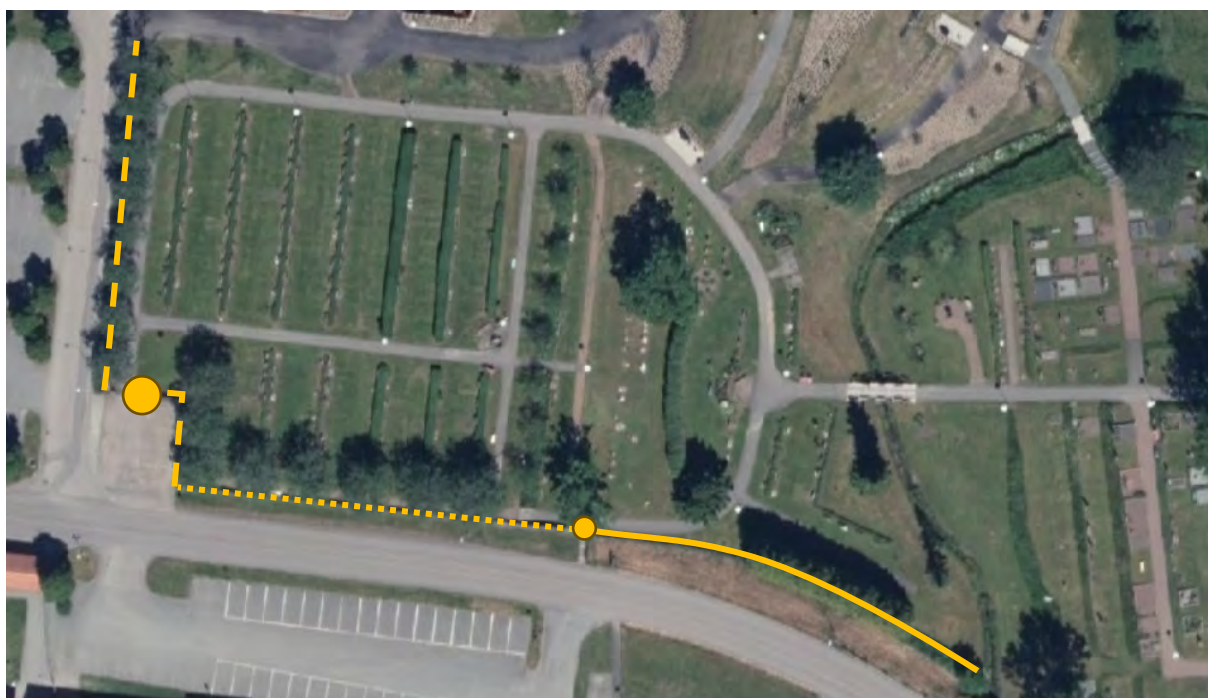
Kyrkogårdsmuren övergår i sydväst till att bli en del av den gamla stenvalsbron över bäcken.

6.1.2 Nya kyrkogården (1950-tal)

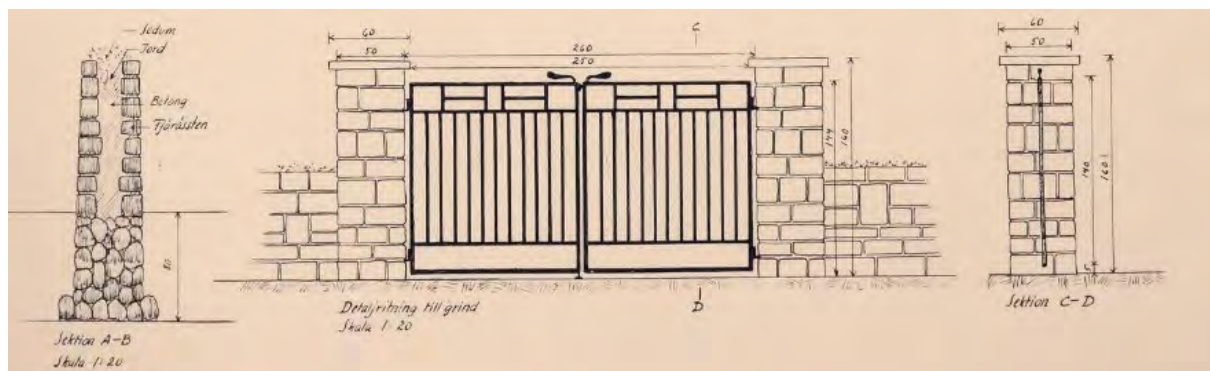
Den yngre delen av kyrkogården omgärdas i väster och söder av en rubbelmur med betongkärna täckt av sedum. Muren tillkom i samband med 1950-talets utvidgning av kyrkogården och följer terrängen genom raka avtrappningar. Den västra delen av muren innehåller markant mer skiffer, många smala, sågade sten i liggande format, jämfört med den södra, vilken ser mer ut som på den ursprungliga ritningen och har sten med grövre yta. Förklaringen till att dessa skillnader förekommer har inte kunnat fastställas.

Vid parkeringsplatsen i sydväst finns en pargrind, ursprunglig för denna del av kyrkogården. Grindhandtaget är dock senare.

Väster om stenvalsbron över bäcken och upp för backen avgränsas kyrkogården åt söder med ett modernt stängsel. Där stängslet slutar och stenmuren börjar sitter en enkel smidesgrind. Dess utformning anknuter en aning till den av Martin Krook formgivna bron över bäcken. Grinden är sannolikt yngre, troligtvis tillkommen sent 1900-tal. Utanför grinden går en trappa med steg gjutna i betong och räcke i smide, upp till marknivå vid vägen.

Den på 1950-talet utvidgade delen av kyrkogården omgärdas i väster och söder av en stenmur i två olika utföranden, streckad linje och prickad linje. Den hela linjen i sydöst symboliserar ett sentida gunnebstängsel. Grindar markeras med gul punkt, där den större punkten är den ursprungliga pargrinden vid parkeringen och den mindre punkten är den sentida enkelgrinden.

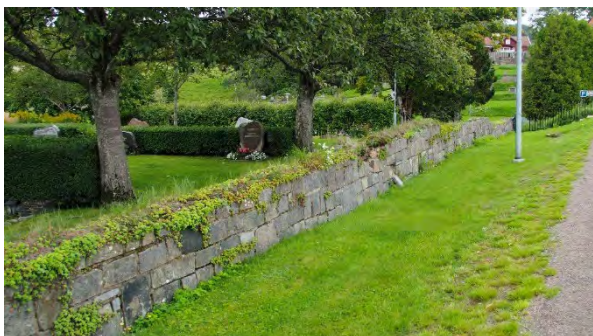
Detalj ur ritning från 1950-talet. Källa: Älvsåkers kyrkoarkiv.

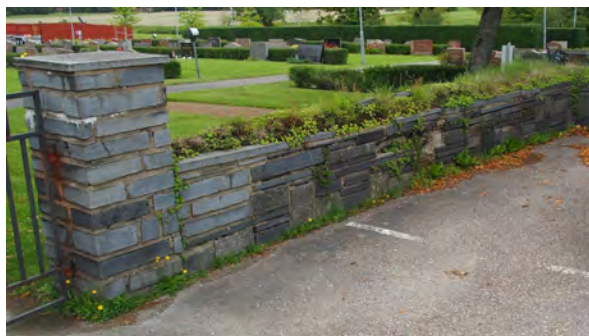
Pargrind vid parkering i sydväst, ursprunglig för denna del av anläggningen.

Södra stenmuren, åt väster.

Södra stenmuren, åt öster.

Muren kring parkeringen och längs med västra sidan är liknande men här förekommer större andel sågad sten i liggande format.

Enkelgrind i söder.

6.2 Kvartersindelning och gravvårdar

I detta avsnitt beskrivs gravkvarteren som helheter. För den selektiva gravvårdsinventeringen, se bilaga 1.

Kvartersangivelserna utgår i huvudsak från församlingens gravkarta. Den saknar datering, varför vissa avvikelser kan förekomma. Den allra senaste utvidgningen finns heller ej med på den erhållna gravkartan och beskrivs därför endast översiktligt.

6.2.1 Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal

Den gamla delen av kyrkogården är indelad i flera mindre kvarter. På gravkartan framgår dock inga kvartersnamn och gravplatsernas numrering är löpande. I inventeringen har kvarteren i kyrkogårdens äldre del benämnts utifrån respektive blad nr på gravkartan, dvs "blad nr 1" = "kvarter nr 1". På den östra sidan om bäcken finns även ett mindre kvarter med urngravplatser samt en minneslund. Kvarteren avgränsas i regel av kyrkogårdens gångsystem.

Uppgifter enligt församlingens register över gravblad för gamla delen:

Blad nr	Grav nr
1	1-28
2	29-50
3	51-148, 298
4	149-213
5	214-255
6	256-297

Utöver de 6 kvarteren finns även ett par rader med urngravar, benämnt kvarter U, med totalt 32 gravplatser. Mellan kvarter U och bäcken finns också en minneslund (ML). Baskarta: ©Lantmäteriet.

Gamla kyrkogården – kvarter 1

Detta avlånga kvarter är placerat söder om kyrkobyggnaden och sträcker sig från grinden i öster åt väster till den tvärgående gången från den södra grinden.

Kvarterets östra del präglas av gräsytor med fristående gravstenar, såväl stående upprätt som nedlagda och liggande. Gravvårdarna är här orienterade åt öster. I denna del är även klockstapeln placerad.

I kvarterets västra del finns ett flertal större familjegravplatser med singelyta och stenram. I denna del är gravvårdarna orienterade åt väster, mot grusgången som utgör kyrkogårdens huvudgång från söder. Mellan stenramarna, där det inte går att komma åt med gräsklippare, har man planterat bl a lavendel och alunrot.

Invid kyrkogårdsmuren i söder finns en lind från den gamla trädkransen bevarad.

Vyer över kvarter 1 från kyrkogårdens södra grind.

Kvarterets östra del präglas av gräsytor med fristående gravstenar. Kvarterets västra del präglas av stora familjegravar med stenram och singelyta.

Gamla kyrkogården – kvarter 2

Kvarteret har en nära kvadratisk planform och är placerat sydväst om kyrkan, väster om gången till den södra grinden. Kvarteret avgränsas åt söder av kyrkogårdsmuren, åt norr och öster av grusgångar. Åt väster är avgränsningen mot nästa kvarter mer diffus. I samband med utvidgningen på 1910-talet togs nämligen kyrkogårdsmuren i väster bort. Innan utvidgning fanns det grusgångar i kvarteret även längs med kyrkogårdens murar i söder och i väster.

Delar av kvarteret utgörs av gräsytor med fristående gravstenar men majoriteten av gravplatserna är större familjegravplatser med singelyta och stenram. I kvarteret finns kyrkogårdens enda bevarade järnstaket.

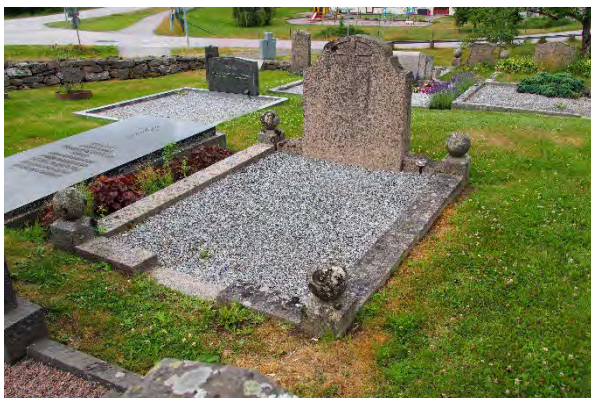
Mellan stenramarna, där det inte går att komma åt med gräsklippare, har man planterat bl a lavendel och alunrot.

Kvarter 2, vy åt nordost.

I detta kvarter finns kyrkogårdens enda bevarade järnstaket.

Exempel på mindre och större familjegravplatser med stenram och singelyta.

Gamla kyrkogården – kvarter 3

Det största kvarteret på den gamla delen av kyrkogården, placerat i nordost. Kvarteret avgränsas åt väster och söder av grusgångar och åt öster av kyrkogårdsmuren. Muren längs kvarterets norra sida togs sannolikt bort i samband med 1910-talets utvidgning. Idag finns det en asfalterad väg i dess ställe. Där finns några uppvuxna lindar bevarade som bedöms vara en del av den tidigare trädkransen. I öster finns två större askträd. I nordöstra hörnet finns flera äldre gravhällar staplade jämte ett äldre gjutjärnskors, demonterat från sin plats.

Stora delar av kvarteret utgörs av gräsytor med fristående gravvårdar men flertalet av gravplatserna utgörs av gravplatser med singelyta och stenram, varav ett antal är mycket stora familjegravplatser.

Gravvårdarna är ordnade i rader i nord-sydlig sträckning, med majoriteten av gravvårdarna riktade åt öster. De två raderna närmst gången i väster är riktade åt väster liksom raden närmst kyrkogårdsmuren i öster. Marken sluttar något åt norr men det generella intrycket är ändå att gravvårdarna är högre och mer monumentala ju närmre kyrkan och gångarna de är placerade. Där det inte går att komma in med gräsklippare mellan stenramar har man planterat bl a lavendel och alunrot.

Äldre gravhällar och gjutjärnskors.

Gravvårdar med och utan stenram.

Generellt lägre gravvårdar i norr.

Högre och mer monumentala gravvårdar i söder, vid kyrkan.

Gamla kyrkogården – kvarter 4

Kvarteret utgörs av den nordvästra delen av den ursprungliga kyrkogården samt ett mindre antal gravplatser placerade norr om gången där den tidigare kyrkogårdsmuren åt norr funnits fram till 1910-talets utvidgning. Marken sluttar åt norr och åt väster, med brantast lutning invid gången i väster.

Kvarteret avgränsas åt väster, söder och öster av grusgångar. Åt norr är det inte tydligt att gravarna på den norra sidan av den asfalterade gången tillhör detta kvarter. Mer logiskt vore om dessa gravplatser räknades till kvarter 6. I norr finns ett äldre askträd bevarat.

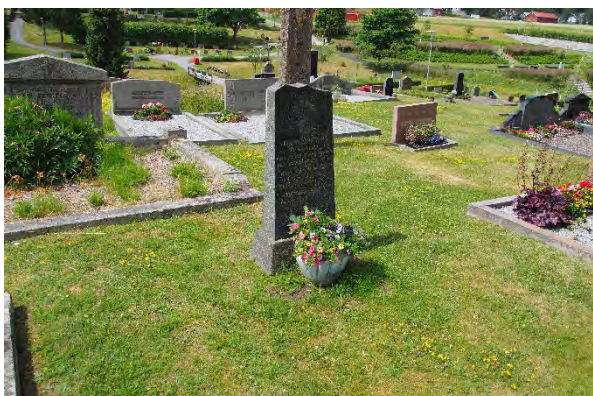
Stora delar av kvarteret utgörs av gräsytor med fristående gravvårdar men flertalet av gravplatserna utgörs av gravplatser med singelyta och stenram, varav ett mindre antal är stora familjegravplatser. Majoriteten av gravvårdarna är relativt låga och breda men det förekommer även ett antal mer högresta och enstaka riktigt höga. Med undantag för några gravvårdar i sydväst är samtliga gravvårdar riktade åt öster.

Gravplatser med singel och stenram nära kyrkan.

Större familjegravplats.

Generellt fler låga gravvårdar än i kvarter 1, 2 och 3.

Marken sluttar mot gången i väster.

Gamla kyrkogården (1910-tal) – kvarter 5

Kvarteret präglas av terrasseringarna i dalgången och avgränsas i väster av bäcken och stenvalvsbron i sydväst. Kvarteret avgränsas i öster av grusgången placerad där kyrkogårdsmuren tidigare funnits. I norr avgränsas kvarteret av den asfalterade vägen som leder ner till bron över bäcken.

Gravplatserna utgörs av enkla rader i nord-sydlig riktning. Gravvårdarna är placerade med riktning åt öster. I den övre raden, längs med grusgången, har flertalet gravplatser stenram med singelyta. Med några få undantag är övriga gravvårdar inom kvarteret fristående i gräsyta. Raderna i de lägre raderna upplevs som glesa. Gravvårdarna utgörs av en ganska jämn blandning av högresta respektive låga, breda.

De plangjorda gräsytorna där gravplatserna finns klipps med gräsklippare medan gräset i de branta sluttningarna mellan raderna lämnas oklippt. I söder finns ett större askträd och två mindre lövträd. Mot muren har man planterat kaprifol eller liknande.

De mer plangjorda ytorna i raderna av gravplatser klippt medan branterna mellan raderna lämnas oklippta.

I sydväst finns den gamla stenvalvsbron över bäcken.

I den nedersta raden är det glest mellan gravvårdarna.

Gamla kyrkogården (1910-tal) – kvarter 6

Kvarteret präglas av grusgravar med stenram och låga breda gravvårdar. Denna del av kyrkogården började planeras på 1910-talet men tycks inte ha tagits i bruk förrän på 1930-talet. Gravvårdarna är riktade mot grusgången som går i nord-sydlig riktning, centralt genom kvarteret. Kvarteret avslutas i öster mot en trädunge och ett buskage med flertal uppväxta rhododendronbuskar. I nordöst finns en bikupa, utformad som en miniatyr av en kyrkobyggnad.

I norr finns en gångbro som leder över bäcken. Bron tillkom i samband med 2020-talets utvidgning.

Översiktbilder över kvarter 6.

Kvarter E (urngravar) och minneslund (ML)

Väster om kvarter 6 finns urngravar på rad med låga rygghäckar och en markstenlagd mittgång. Majoriteten av gravvårdarna är små och liggande. Flera av stenarna är obearbetade till formen.

Mellan bäcken och kvarter E finns en minneslund. Ytan består av en öppen gräsyta med några prydnadsträd på tillväxt. Gången fram till den centrala platsbildningen är belagd med samma typ av marksten som i kvarter E. Gången svänger fram till platsbildningen som har en rundan planform. Där finns ett flertal bänkar, blomkrukor, ljusbärare och ställning för blomvaser.

Mot bäcken finns ett flertal unga träd av typ prydnadskörbär eller motsvarande.

Kvarter E och minneslunden anlades sannolikt under sent 1900-tal och/eller tidigt 2000-tal.

Urngravplatser i två rader, kvarter E.

Minneslund.

6.2.2 Nya kyrkogården (1950-tal)

Den yngre delen av kyrkogården har en kvartersindelning A-D. I varje kvarter börjar numreringen om på nytt från 1. Kvarter A och B som ligger uppe på en planare yta och består av gravplatser i raka rader med rygghäckar. Kvarter C och D har friare form eftersom de ligger i sluttningen ner mot bäcken i öster.

Den nya kyrkogården är indelad i fyra gravkvarter, A-D. Baskarta: ©Lantmäteriet.

Kvarter nr	Grav nr
A	1-242
B	1-264
C	1-106
D	1-61

Kvarter A och B

Kvarter A och B ligger uppe på en planare yta och består av gravplatser i strikt raka rader i nord-sydlig riktning. Mellan raderna finns rygghäckar. I kvarter B är rygghäckarna högre och tjockare än i kvarter A.

Gravvårdarna i kvarter A och B är generellt låga, breda och i regel stående. Några grusgravar förekommer ej men många gravplatser har en mindre gravrabb med stenkant framför gravvården.

De två östligaste raderna i kvarter B har en nivåskillnad. Istället för rygghäckar finns här en rad unga prydnadsträd planterade i sluttningen mellan raderna. Runt träden finns diverse blommande växter såsom daggkåpa.

Översiktsskild av kvarter A, med låga rygghäckar.

I kvarter B är rygghäckarna högre och i vissa rader så täta att de omsluter gravvårdarna så de bildar en gemensam vägg.

De två östligaste raderna i kvarter B ligger som i en sluttning och har prydnadsträd mellan raderna istället för rygghäckar.

Kvarter C

Kvarterets avgränsningar är inte helt tydliga men man kan säga att det åt öster avgränsas av bäcken och i söder av en uppväxt trädrad. I väster utgörs avgränsningen av en hög häck. Marken är gräsbevuxen men genom kvarteret löper flera asfalterade gångvägar. I öster ansluter kvarteret också till den breda bron som leder över bäcken till de äldre delarna av kyrkogården.

I kvarter C är de flesta gravvårdarna stående, små och låga i varierad form, ofta med personlig prägel. Gravvårdarna är i regel riktade mot de gångar som löper genom kvarteret. De är placerade utmed låga rygghäckar. Häcken som skiljer kvarter C från kvarter D är dock högre.

Centralt i kvarteret finns en platsbildning med en bänkformation, omgiven av blomsterrabatt. Ytan är belagd med betongsten lik den i minneslunden.

I norr finns en enkel pergola med en stensatt yta av natursten. Den stensatta ytan är förmodligen ursprunglig för denna del av kyrkogården. Själva pergolan är yngre, sannolikt byggd med en äldre pergola som förlaga.

De södra delarna av kvarteret skuggas av en rad av högt uppväxta tujor. I kvarteret växer även några större barrträd.

Översiktbilder av de norra delarna av kvarter C. I denna del finns en pergola.

Kvarter C skuggas i söder av en rad av större tujor.

Kvarter D

Marken i kvarter D är gräsbevuxen och har en svag lutning ner i riktning mot bäcken. Kvarteret omges i norr och söder av asfalterade vägar och i väster av en grusgång. I öster avgränsas det från kvarter C av en högre häck. I kvarteret finns två större lönnträd.

Gravvårdarna är liksom i kvarter C små och låga. Gravplatserna är tätt placerade i rader som har nord-sydlig riktning och samtliga gravvårdar är riktade åt öster. Det finns både stående och liggande gravvårdar. Enstaka gravvårdar av trä, utformade som kors, förekommer.

I kvarter är gravvårdarna och gravplatserna generellt små.

6.2.3 Utvidgning 2021

Utvidgningen som tillkom år 2021 ligger i en sluttning nordväst om bäcken. Området avgränsas åt norr av en stödmur av granit. En asfalterad väg slingrar sig uppifrån, ner och längs med bäcken. På mellannivå löper en singellagd gång.

Området bedöms ha god tillgänglighet och i den västra delen av finns två parkeringsplatser för rörelsehindrade.

Planteringarna är ordnade, relativt väl uppvuxna och består till stora delar av elefantgräs, svingel och liknande. Det finns gott om bänkar. Området tycks ännu inte tagits i bruk för gravsättning.

Översiktbilder över det allra senast tillkomna gravområdet.

6.3 Planform och gångvägar

6.3.1 Gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal

Planform och gångvägar på gamla kyrkogården med utvidgning från tidigt 1900-tal. Orange hel linje illustrerar singelgångar. Orange prickad linje illustrerar singelgångar med sjösten. Blå linje illustrerar asfalterade vägar. Gul prickad linje illustrerar betongsten, så kallad byasten. Baskarta: ©Lantmäteriet.

Den äldsta delen av kyrkogården har en rektulär, nästan kvadratisk plan. Utvidgningen från 1910-tal har gjort dess yttre kanter åt väster och norr mer diffusa och svåravlästa. Utvidgningen följer terrängen och avgränsas med bäcken i väst-nordväst och en skogsdunge i norr, mot vilken den gamla muren tagits bort, sannolikt på 1910- eller 20-talet.

I sockenstämmoprotokoll från 1850 noteras det att det ansågs nödvändigt att anlägga sandgångar till och lika breda som de nya grindarna samt runt kyrkobyggnaden (det sistnämnda med argumentet att avleda vatten och undvika fuktskador). Gångvägarna utgörs idag till största del av singel. Några stråk har kompletterats med sjöstensplattor. Singeln i gångarna är rödaktig med inslag av mörkgrått och sjöstenen har anpassad sammansättning.

Gång med singel och sjösten.

Gång med rödaktig singel.

6.3.2 Nya kyrkogården

Asfalterade ytor och gångar markeras i blått. Grusgångar markeras i orange. Ytor belagda med natursten liksom trappor av natursten markeras i grönt. Ytor belagda med olika sorters betongsten är markerade i gult. Baskarta: ©Lantmäteriet.

Den västra delen av den nya kyrkogården har en nära kvadratisk plan medan den östra delen har en friare form anpassad efter nivåskillnader/terräng.

Gångvägarna på den nya kyrkogården utgörs till största del av asfalt. Ett tvärgående stråk mellan kvarter B och D är belagt med grus/singel liksom gångvägen längs med muren i söder.

Platsbildningen mitt för bron till den gamla kyrkogården är belagd med betongsten, typ byasten.

Kring bevattningskaret i kvarter B och i pergolan i kvarter C är marken belagd med naturstensskivor av oregelbunden form. Det förekommer också flera trappor av natursten. Mellan den centrala trappan i kvarter B och den singellagda gången är marken belagd med betongplattor i kvadratisk format lagt i rutnät. Denna typ av platta förekommer även på några platser där bänkar är placerade utmed gångarna.

Asfalterade gångvägar.

Naturstenstrappa vid den södra muren.

Grusgång längs med södra muren.

Naturstenstrappa och betongstensplattor.

Naturstenstrappa i den norra delen av kvarter B.

Bron över bäcken är belagd med plank.

6.4 Vegetation

Det generella intrycket är att vegetationen på kyrkogården uppvisar en stor variation, i synnerhet vad gäller trädbeståndet.

6.4.1 Träd

Generellt på den gamla delen av kyrkogården förekommer endast ett fåtal större träd. På de högre belägna delarna finns enstaka lindar från en tidigare trädkrans samt en större ask i nordväst. I sluttningen ner mot dalgången finns två mindre oxelträd och en större ask. Skriftliga källor från omkring år 1800 vittnar om att asklöv från kyrkogårdens träd sålts som foder på auktion till högstbjudande. Det är alltså sannolikt att trädkransen runt kyrkogården förr har varit av ask som hamlats.

Norr om kvarter 3 finns en skogsdunge med många höga träd. Dungen avslutas i väster, mot kvarter 4 och 6 med ett flertal större Rhododendronbuskar.

Vid minneslunden i nordväst finns ett flertal yngre prydnadsträd av körsbär. Även i sydväst, ner mot bäcken, finns några yngre prydnadsträd.

Den nyare delen av kyrkogården omges i väster och söder av trädkrans av oxel. I sydöst finns ett flertal städsegröna träd av olika art. Ritning med växtförteckning från 1950-talet vittnar om ett flertal mer eller mindre för trakten ovanliga trädarter. Idag dominerar en tät rad av högvuxen tuja jämte ett par större granar, typ blågran, serbisk gran eller liknande.

I den östra delen av kvarter B finns en rad med flera yngre prydnadsträd. I kvarter D finns två större träd av skogslönn. Längs med den asfalterade gången i norr, mot den nya expeditionen, har man bl a planterat några björkar och rödek eller liknande.

På den allra yngsta delen av kyrkogården har man planterat bl a björk men där finns även några äldre träd bevarade av bl a ask, lönn och skogsek.

Ask, kvarter 3.

Skogslönn, kvarter D.

Oxel, trädkransen runt nya kyrkogården.

Tät tuja åt söder.

Barrträd, kvarter C.

Prydnadsträd på rad, kvarter B.

6.4.2 Häckar, buskar m.m.

Buskar och häckar förekommer generellt ej på den gamla delen av kyrkogården. Rygghäckar finns på den östra sidan av bäcken endast i kvarter E, som är ett kvarter tillkommet under sent 1900-tal.

På den nya delen av kyrkogården förekommer häckar av olika slag. Kvarter A och B har raka rygghäckar i nord-sydlig riktning. Kvarter C har låga rygghäckar av liguster som mer eller mindre följer gångsystemets riktningar. En hög häck av hägg av häggmispel eller liknande skiljer kvarter C från kvarter D.

Endast ett fåtal gravplatser har vegetation i form av mindre prydnadsbuskar såsom krypen eller liknande. Buxbom förekommer i enstaka fall liksom pioner.

Som nämndes i avsnittet om träd finns en dunge öster om kvarter 6, där det bl a växer rhododendron.

Hög häck mellan kvarter C och D.

Häckar i kvarter B.

Dunge öster om kvarter 6, med bl a rhododendron i anslutning till kyrkogården.

6.4.3 Blomsterplanteringar, gräs och övrigt

Blomsterplanteringar och krukor med blommor förekommer på flera ställen, bl a vid minneslunden, platsbildningen i kvarter C, i kvarter 2, vid pergolan i kvarter C, längs med kyrkogårdsmuren och trädraden i kvarter B för att ge några exempel. Även bron över bäcken är smyckad med blommor i balkonglådor som hänger på brons räcken.

På den gamla delen av kyrkogården, där det finns relativt många grusgravar bevarade, är övriga ytor gräsbevuxna. Gräset klipps regelbundet med undantag för de alltför branta slänterna i kvarter 5 där man låter gräset växa högt ihop med ängsklöver och liknande. Även ytorna allra längs ner vid bäcken åt norr lämnas oklippta.

Mellan grusgravar med stenram, där det inte går att komma åt med gräsklippare har förvaltningen planterat bl a lavendel och alunrot, vilket ger kyrkogården ett välskött och prydligt intryck.

Funkia är vanligt förekommande och finns på flera gravplatser.

Balkonglådor med blommor på bron.

Nyare plantering vid pergolan i kvarter C.

Alunrot och lavendel fyller ut mellan stenramarna.

6.5 Belysning, bänkar, redskap, bevattningskar m.m.

Belysning på gamla kyrkogården finns i form av lyktstolpar i galvat utförande med moderna armaturer. Enstaka stolparmaturer finns kvar i den västra delen av den nya kyrkogården.

Ett flertal varianter av parksoffor och bänkar finns utplacerade runtom på kyrkogården. Några av dem är målade i vitt och några är målade i mycket bjärta kulörer.

Ett flertal serviceplatser med redskap, vattenkannor och avfallskärl finns utplacerade på kyrkogården. Avfallskärlen är målade i signalrött.

På den nya kyrkogården finns två bevattningskar, ursprungliga för den delen av kyrkogården. Det ena är placerad precis innanför parkgrinden i sydväst, är utfört i kalksten och fjäråsgranit och integrerad med kyrkogårdsmuren. Det andra bevattningskaret är placerat nära mittgången i kvarter B samt utformat som en brunn. Även denna är utförd i kalksten och fjäråsgranit. Den har även en järnbåge med kors och snirklig dekor. Vid inventeringstillfället var det inte något vatten i något av bevattningskaren.

En pergola av trä finns i den nordöstra delen av kvarter C. Marken är där belagd med natursten.

Modern stolparmatur, exempel från kvarter 2.

Enstaka stolparmaturer av annan variant.

Bänkar av olika typer och i olika kulörer förekommer runtomkring på kyrkogården.

Bänk vid platsbildning i kvarter C.

Modernare bänkar vid minneslunden.

Serviceplatser och avfallstunnor finns utplacerade på flera ställen på nya och gamla kyrkogården.

Bänk och belysningspollare, allra senaste utvidgningen.

Serviceplats på allra senaste utvidgningen.

*På den nya kyrkogården finns två bevattningskar,
ursprungliga för denna del av kyrkogården.*

En pergola av trä är placerad i kvarter C ovanför bäcken.

6.6 Byggnader i anslutning till kyrkogården

Utöver kyrkobyggnaden och klockstapeln finns inga äldre byggnader bevarade på eller i anslutning till kyrkogården. Tidigare var en vaktmästeribyggnad placerad på parkeringen öster om kyrkogården men denna revs under föregående år.

Norr om den nyare delen av kyrkogården finns en nyligen uppförd vaktmästarexpedition med materialgård. Byggnader och omgivande plank är utfört i trä som målats i faluröd slamfärg.

Nytt vaktmästeri med väl tilltagen materialgård bakom ett högt plank.

7 Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

7.1 Kyrkogården som helhet

Älvsåkers kyrkogård har under mycket lång tid, sedan medeltiden, varit församlingens begravningsplats. Den äldsta delen av kyrkogården runt kyrkan har utvidgats åt väst. Kyrkogården blev på tidigt 1960-tal utvidgad med den nya kyrkogården i väster och nu för två år sedan med en större modern utvidgning norr om denna.

Älvsåkers kyrkogård med sina olika delar uppvisar ett flertal årsringar som på ett pedagogiskt sätt kan berätta om begravningskulturens historia från slutet av 1800-talet fram till idag. Dessutom finns ett mindre antal gravvårdar från 1700- och möjligtvis 1600-talet bevarade.

Kyrkogården ligger i anslutning till landsvägen med primära entrégrindar i öster och söder om kyrkan. Kyrkan och den äldre delen av kyrkogården med klockstapel, bevarade murar, grindar, äldre gravvårdar och flertal uppvuxna träd utgör en bildskön anläggning med traditionell karaktär. Singelytor ger ett väl sammanhållet uttryck, tidsenligt med anläggandet av singelgravarna. Häckar förekommer ej i de äldre kvarteren kring kyrkobyggnaden.

Den nyare delen av kyrkogården har en egen parkeringsplats i det sydvästra hörnet. Dess raka och designade mur, kvartersindelning med tydliga rader uppe på platån har en annorlunda prägel än den gamla kyrkogården. På denna del av kyrkogården är vegetationen med häcksystem viktig som rumsskapande inom kvarteren och i anslutning till gravplatserna.

Den nyanlagda delen samt de mer oregelbundet planlagda ytorna ner mot bäcken i dalgången vittnar om ett friare grepp i kyrkogårdsgestaltning. Det finns flera "rum" för kontemplation på kyrkogården.

Viktiga och värdefulla element är den gamla kyrkogårdens bevarade kvartersindelning, de singellagda gångarna (även de som tillgänglighetsförbättrats med sjöstensplattor), uppvuxna träd och omgivande kyrkogårdsmur.

Översiktsbild som illustrerar flera av kyrkogårdens årsringar.

7.2 Gravanordningar och kvarter

Kvarteren och gravanordningarna på kyrkogården berättar inte bara om historiska form- och stilideal utan även av personer, släkter och yrkeskategorier som förekommit i trakten.

Titlar förekommer framförallt på gravvårdar i kyrkogårdens äldre delar. På Älvsåkers kyrkogård är de vanligaste förekommande titlarna *hemmansägaren/hemmansegaren* och *lantbrukaren/landtbrukaren*. Exempel på några inte riktigt lika vanligt förekommande titlar är *åboen*, *kvarnägaren*, *byggmästaren*, *stenhuggaren*, *möbelhandlanden*, *organisten* och *folkskolläraren*. Kvinnor tituleras på äldre gravvårdar främst som *hustrun*, *hans maka*, *änkan/enkan*, *vår mamma* eller *dottern*. I enstaka fall förekommer titeln *syskonen*. På de yngre delarna av kyrkogården, väster om bäcken, förekommer titlar endast i enstaka fall.

På den gamla kyrkogården är de dominerande typerna av gravvårdar från tiden efter den svenska gravvårdsindustrin utvecklades från 1860-tal. Ett mindre antal äldre gravvårdar finns på kyrkogården, både stående och liggande varianter. T ex finns en äldre häll vid kyrkans vapenhusentré och ett antal större hällar som sannolikt legat inne i kyrkan tidigare ligger sedan länge staplade invid kyrkogårdens östra mur i norr.

Kvarteren runt kyrkobyggnaden karaktäriseras av familjegravplatser med stenram och singelyta. Äldre gravvårdar är som regel större och högre, medan yngre gravvårdar är bredare och lägre. Kvarter 6 illustrerar ganska väl skiftet från större, högre och mer monumentala gravvårdar till mindre, låga, breda gravvårdar.

Kvartersindelningen på den gamla delen av kyrkogården är idag indelad genom gångsystemet som löper runt kyrka och mot söder, väster, norr och öster. I kvarteren kring kyrkan går det att se vissa mönster, att olika delar av kyrkogården varit avsedda för olika byar. Detta fenomen är vanligt förekommande på äldre kyrkogårdar. I detta fall är det tydligt att indelningen i stora drag följer den geografiska indelning. Gravplatser tillhörande gårdar i Hjälmed, som ligger åt öster, förekommer till exempel till största del i kyrkogårdens östra del. Kusseredsgravar är placerade i nordost. Alaforsgravar förekommer i synnerhet i väster men även på några platser norr om koret. Gravar tillhörande gårdar i Älvsåkersby är i huvudsak placerade längs med den breda gången i nord-sydlig riktning. Kyrkotorp förekommer både norr och söder om kyrkobyggnaden liksom gravar tillhörande gårdar i skogsbygden. Gravar tillhörande Lerbergsgårdar förekommer främst i sydväst, men även här finns undantag i nordost och nordväst.

Nästa steg i utvecklingen i gravvårdsmodet yttrar sig i kvarteren på den nya kyrkogården, med låga, breda gravvårdar mot rygghäck med endast en mindre gravrätt precis framför stenen. På den västra sidan av bäcken förekommer inga större gravplatser med singelyta. Indelningen är strikt och rygghäckarna som indeelar kvarteren ger rumslighet med avgränsade rum. Gravvårdarna visar gravkonstens utveckling från mitten av 1900-talet. Hur de klassicistiska idealen ger vika för enklare funktionalistiskt formspråk och senare med oregelbundna former och naturstenar.

8 Bevarandeprogram

I Kulturmiljölagens portalparagraf fastslås att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Det gäller även för begravningsplatser/kyrkogårdar.

En begravningsplats eller kyrkogård är kulturhistoriskt värdefull som helhet och det är därför viktigt att bevara dess karaktär. Kyrkogårdsmiljön är föränderlig på flera olika sätt och det är viktigt att ha rätt förhållningssätt och att vara medveten om att även små förändringar under längre tid kan riskera att påverka de kulturhistoriska värdena. Därför förespråkas varsam skötsel, aktiv vård och löpande underhåll.

Nedan formulerade förhållningssätt syftar till att på olika sätt förstärka kyrkogårdens karaktär och tillvarata de övergripande kulturhistoriska värdena. Fokus ligger på gravplatser med gravanordningar av stort bevarandevärde samt den medvetet gestaltade vegetationen i form av exempelvis trädtrader och häckar. Andra viktiga karaktärsskapande element som ska bevaras är murar, grindar, smidesstaket men också gravplats- och kvartersindelningen med stenramar och gångar. Alla dessa element skänker struktur och dimension åt kyrkogårdens arkitektoniska ordnande.

Större åtgärder är i regel tillståndspliktiga. Vid osäkerhet om en åtgärd är tillståndspliktig eller ej bör samråd hållas med Länsstyrelsen. Större åtgärder kan till exempel vara omläggning av gångar och kvarter. Det kan också vara ersättande av växtmaterial såsom, häckar, träd osv. Länsstyrelsen i Halland är beslutande myndighet för alla förändringar på kyrkogården i Älvsåker.

8.1 Generella riktlinjer för kyrkogården som helhet

Följande delar av kyrkogården har bedömts som väsentliga att bevara ur kulturhistorisk synpunkt. I förvaltningen och vid eventuella ändringar av kyrkogården som helhet skall särskild hänsyn tas till följande punkter:

- Kyrkogårdens nuvarande planform och gångsystem bör inte väsentligt ändras. Grusgångar bör kontinuerligt kompletteras samt vältas regelbundet för att stärka tillgängligheten. Grusgångar bör generellt ej ersättas med gräs.
- Eventuell utvidgning bör göras på ett sätt så att den blir lätt avläsbar i framtiden. Eventuella nya gångsystem bör ansluta till kyrkogårdens tidigare gångsystem.
- Kyrkogårdsmurar har miljöskapande värde och skall bevaras och underhållas. Befintliga murar får inte borttagas och deras nuvarande sträckning får inte väsentligt ändras. Murarna bör avsynas regelbundet beträffande eventuella skador.
- Entréer med grindar och grindstolpar i anslutning till kyrkogården har stort miljöskapande värde och skall bevaras och underhållas. Vid renovering och underhåll skall material anpassas till de befintliga. Rostskydd och smörjning bör ske regelbundet.
- Kyrkogårdens träd och övrigt växtmaterial skall skötas och underhållas. Skadat växtmaterial skall så långt som möjligt bytas ut mot ursprunglig eller liknande arter. Det bör finnas en plan för kontinuerlig komplettering av kyrkogårdens trädbestånd. Vid eventuell förändring av trädbeståndet krävs tillstånd av Länsstyrelsen.
- Serviceplatser med vattenposter, redskapsställ och sopkärl samt bänkar, informationstavlor och belysning skall vid förändring anpassas till kyrkogårdens karaktär. Beträffande materialval, storlek och utformning skall dessa vara neutrala och anpassas till miljön och till de på kyrkogården befintliga material. Samråd med Länsstyrelsen skall ske vid ändring eller komplettering av belysning på kyrkogården.

8.2 Generella riktlinjer för kvarter och gravvårdar

Följande delar av de enskilda kvarteren och dess gravvårdar har bedömts som väsentliga att bevara ur kulturhistorisk synpunkt. I förvaltningen och vid eventuella ändringar av de enskilda kvarteren och deras gravvårdar skall särskild hänsyn tas till följande punkter:

- Vid vård och underhåll av samtliga gravvårdar skall material och teknik anpassas till gravvårdens befintliga utformning, material och skick.
- Omgärdande stenramar eller lämningar/synliga spår av omgärdande stenramar inom gravvårdar bör så långt som möjligt bevaras på befintlig plats. Om ett borttagande av stenram blir aktuellt bör ett övervägande göras mellan kvarterets ursprungliga utseende samt kvarterets helhet och gravrättsinnehavarens möjlighet att vårda gravvården.
- Samtliga gravvårdar och staket av järn ska bevaras och underhållas.
- Detaljer i form av stenklot etc. får inte borttagas från befintlig plats.
- Kring gravvårdar med höga kulturhistoriska värden är det särskilt viktigt att även vårda och bevara ytmaterial, omgärdning och vegetation.
- Gravvårdar med inskriptioner med gårdsnamn och titlar, vilka ofta har ett lokalhistoriskt värde, bör inte tas bort från sina respektive platser.
- I de fall det blir aktuellt med planteringslådor inom äldre befintliga stenramar med plantering avskild med en tunnare stenram, bör denna inte tas bort. Då den tunna ramen placerats inom stenramen vid ett senare tillfälle än gravvårdens anläggande eller om ramen inte utgörs av samma material och utformning som gravstenen med omgärdande stenram kan ramen tas bort om så önskas.
- Gravvårdar i kategori 1 får inte avlägsnas från befintlig plats eller ändras utan samråd med Länsstyrelsen. Får ej återupplåtas.
- Gravvårdar i kategori 2 får inte avlägsnas från befintlig plats, väsentligt ändras, återupplåtas eller väsentligt ändras vad gäller omgärdning, utformning, dekor och inskription.
- Gravvårdar i kategori 3 bör inte flyttas från befintlig plats och bör inte väsentligt ändras vad gäller utformning, dekor och omgärdning. Ny inskription kan och bör i sådant fall utföras på ett tidstypiskt sätt. Gravvårdar bör anpassas efter närliggande befintliga gravvårdar och kvarterets karaktär vad gäller placering, storlek och materialval.
- Verka för att bevara variationen av äldre gravvårdar från olika tidsepoker, av olika typer, material, bearbetning, storlek och dekor. Även de mer anspråkslösa gravvårdarna är viktiga för helheten och läsbarheten samt bidrar till kyrkogårdens karaktär. En kyrkogård med enbart de monumentala äldre gravvårdarna bevarade riskeras att misstolkas.
- För att bevara karaktären i kyrkogårdens kvarter bör permanent nedläggning av stående gravvårdar undvikas inom kyrkogården. Detta då stående stenar är ett viktigt karaktärsdrag i flera av kvarteren.
- Vid omarbetningen av en gravvård bör man ta särskild hänsyn till gravvårdens utformning vad gäller omgärdning, detaljer och dekor. Stenens inskription bör om möjligt bevaras t.ex. genom att stenen vänds eller att inskriptionen täcks med en metallplatta med ny inskription.
- Nya gravvårdar ska placeras i riktning enligt samma princip som gäller i respektive kvarter. Nya gravvårdar i äldre kvarter bör även stilmässigt, i möjligaste mån, anpassas efter kvarterets befintliga karaktär.

8.3 Kategorisering av gravvårdar

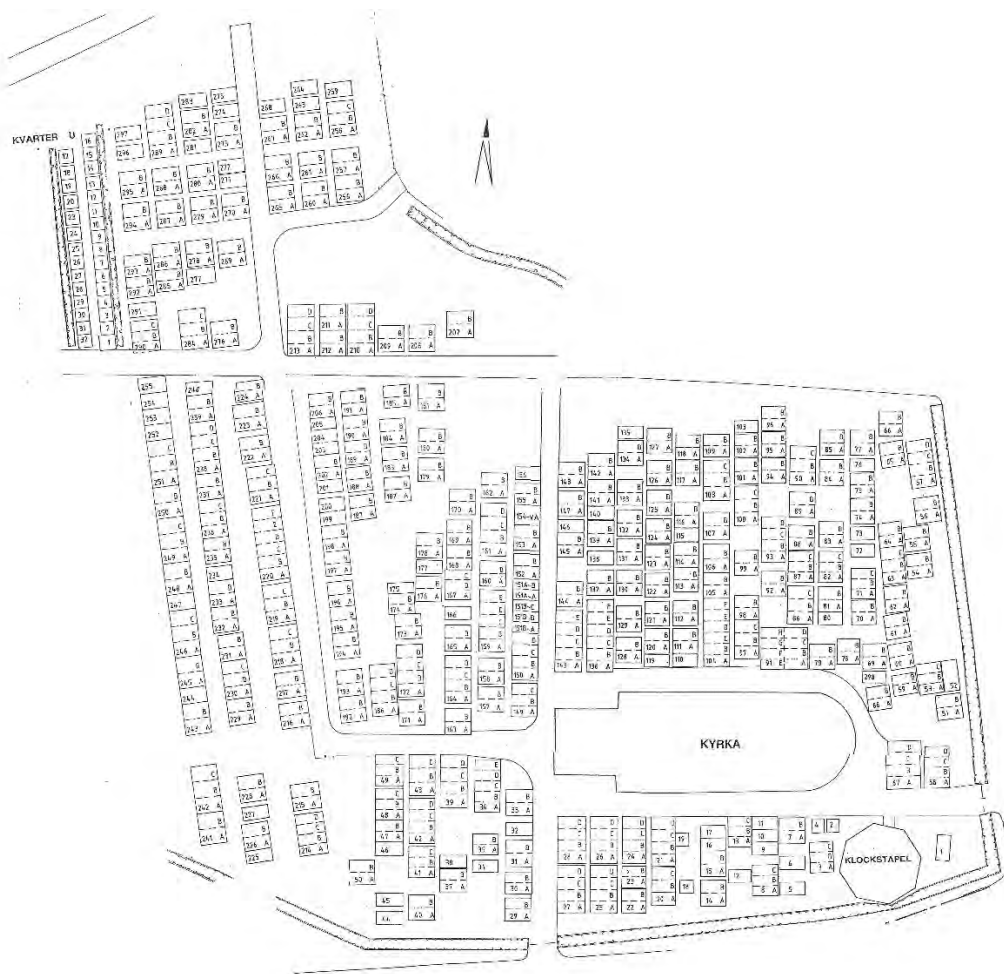
Kyrkogårdens gravvårdar speglar genom utformning och inskription olika formvariationer och stilideal men även kyrkogårdens historiska utveckling och bygdens historia. För att i en framtida förvaltning kunna bevara dessa egenskaper och möjliggöra för kyrkogårdens utveckling bl.a. genom nya gravvårdar är det av vikt att man följer den klassificering av gravvårdar som gjorts vid den kulturhistoriska inventeringen.

I tabellen nedan presenteras antal utvalda gravvårdar samt statistik över hur många som ha kategoriserats i respektive klass. Gravkartor som visar klassificerade gravvårdar presenteras i bilaga 1 tillsammans med riktlinjer för respektive kvarter och dess gravvårdar samt bilder och text om samtliga utvalda gravvårdar.

Kategori	Antal	Färg på gravkarta
1	15 st	Red
2	58 st	Blå
3	26 st	Grön

8.4 Särskilda riktlinjer för respektive kvarter och deras gravvårdar

Kvarter 1-4 (gamla kyrkogården)

Kyrkogårdskarta över Gamla kyrkogården, kvarter 1-4, samt utvidgning 1910, kvarter 5-6.

De äldsta kvarteren runt kyrkobyggnaden kännetecknas av ett stort antal höga gravvårdar från sent 1800-tal tidigt 1900-tal. Många gravplatser omgärdas av stenram och har singellagd yta. Ett stort antal gravvårdar är från 1800-talet. Majoriteten är från tidigt 1900-tal, tillverkade i olika sorters granit samt diabas.

Unika inslag: I kvarter 2 finns kyrkogårdens enda bevarade järnstaket. I kvarter 3 finns en ålderdomlig gravhäll liggande i gräsmattan, rester av gjutjärnskors

Utöver de generella riktlinjerna rekommenderas följande:

- Samtliga äldre gravhällar skall bevaras. Gäller även de placerade i nordöstra hörnet.
- Samtliga gjutjärnskors skall bevaras. Gäller även fragment samt korset placerat i nordöstra hörnet.
- Järnstaket skall bevaras.
- Gravvårdar äldre än 1950 bör ej borttagas.
- Nya gravvårdar skall placeras i riktning så som de befintliga gravvårdarna.
- Stenramar skall bevaras.

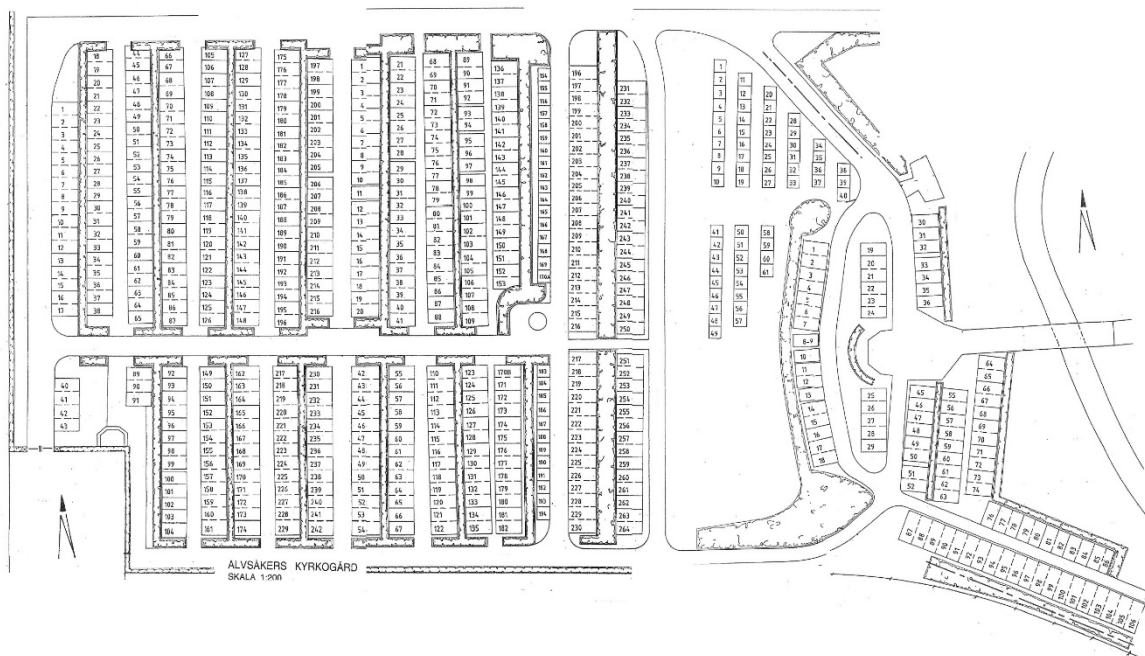
Kvarter 5–6 (1910-tal)

Kvarteren i den på 1910-talet utvidgade delen kännetecknas av viss stilglidning som var aktuell från 1920-talet och framåt, från högresta gravvårdar till låga, bredare dito. Många gravplatser omgärdas av stenram och har singellagd yta.

Utöver de generella riktlinjerna rekommenderas följande:

- Gravvårdar äldre än 1950 bör ej borttagas.
- Nya gravvårdar skall placeras i riktning så som de befintliga gravvårdarna.
- Stenramar skall bevaras.

Kvarter A-B (1950-tal)

”Nya kyrkogården” med kvarter A och B samt C och D.

Kvarteren präglas av de funktionalistiska kyrkogårdsideal som rådde vid mitten av 1900-talet, med gravvårdar i raka rader med rygghäckar. Kvarteren togs i bruk kort efter anläggandet av den nya kyrkogården. Utöver

gravvårdar finns även andra inslag som ingår i den nya kyrkogårdens ursprungliga gestaltning såsom bevattningskar, planteringar, trappor etc. Många av gravvårdarna är försedda med små steninramade gravrabbatter.

Utöver de generella riktlinjerna rekommenderas följande:

- Nya gravvårdar skall placeras i riktning så som de befintliga gravvårdarna.
- Gravvårdar bör i första hand utföras stående. Liggande gravvård kan placeras framför befintlig stående.
- Stenramar kring gravrabbatter bör bevaras.
- Häckar bör bevaras och vid behov förnygras.
- Bevattningskar, trappor m.m. bör bevaras.

Kvarter C & D

Kvarteren, även om de delvis är planlagda redan vid 1900-talets mitt, präglas av det sena 1900-talets ideal med små gravplatser i gräsmatta. Både stående och liggande gravvårdar förekommer till ungefär lika stora delar. Låga rygghäckar förekommer endast i kvarter C.

Utöver de generella riktlinjerna rekommenderas följande:

- Nya gravvårdar skall placeras i riktning så som de befintliga gravvårdarna.
- Förekommande häckar bör bevaras och vid behov förnygras.

9 Källor

9.1 Tryckta källor

Litteratur

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Gravvårdar: allmänna råd för bevarande och återanvändning, Centrala gravvårdskommittén, Stockholm, 1998

Hallands landsbeskrifning 1729 Fjäre fögderi, [Hallands museifören.], [Halmstad], 1990

Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Centrala gravvårdskommittén, Stockholm, 2007

Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader, 1. uppl., Allmänna förl., Stockholm, 1991

Wahlberg, Mats (red.), *Svenskt ortnamnslexikon*, Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI), Uppsala, 2003

Lagstiftning

Begravningslag (1990:1144)

Kulturmiljöförordning (1988:1188)

Kulturmiljölag (1988:950)

Miljöbalk (1998:808)

Plan- och bygglag (2010:900)

9.2 Otryckta källor och arkiv

Karaktärisering av Anneberg-Älvsåker, Kungsbacka kommun, Plan & bygg, 2003

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, beställt kopior ur arkivet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

Digitalt museum, digitalt bildarkiv

Krigsarkivets kartor, Riksarkivet, digitalt tillgängligt material

Kringla, Riksantikvarieämbetet, digitalt bildarkiv

Landsarkivet i Lund:

Älvsåkers kyrkoarkiv

- O Ia: 1	Handlingar angående kyrkan	1825-1979
- O Ib: 1	Handlingar angående kyrkogården	1913-1960
- O IIb: 12	Kartor och ritningar m.m.	-
- O VIb: 4 a-g	Martin Krook, ritningar	1953
- O VIb: 5 a-L	Martin Krook, ritningar m.m.	1956-1957
- O VIc: 1 a-e	Kartor och ritningar: Älvsåkers församlingshem	1974-1994

- O Vld: 1-5c

Kartor, avstyckningar m.m.

1939-1963

Lantmäteriets historiska kartor

Älvsåkers Hembygdsgille, digitalt bildarkiv <https://www.hembygd.se/alvsakers-hembygdsgille/>

Älvsåkers Hembygdsgille, diverse arbetsmaterial från deras gravvårdsinventering

9.3 Muntliga källor

Speciellt tack till Ingun Adolfsson, ordförande Älvsåkers Hembygdsgille för hjälp med det lokalhistoriska.